

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.:342.4/.5(043.2)

CRIGAN DRAGOȘ

**MODALITĂȚILE DE ADOPTARE ȘI REVIZUIRE A
CONSTITUȚIEI**

Specialitatea 552.01 – Drept constituțional

Rezumatul tezei de doctor în drept

CHIȘINĂU, 2023

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Drept Public al Universității de Stat din Moldova

Conducător științific:

ZAPOROJAN Veaceslav, doctor în drept, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

COSTACHI Gheorghe, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Academia de Științe din Moldova;

ȚURCAN Serghei, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

Membri ai consiliului științific specializat:

ARSENI Alexandru, președinte, doctor habilitat în drept, profesor universitar;

MOCAN Victor, secretar științific, doctor în drept, conferențiar universitar;

GUCEAC Ion, doctor habilitat în drept, profesor universitar, academician;

CÂRNAȚ Teodor, doctor habilitat în drept, profesor universitar;

SLUSARENCO Svetlana, doctor în drept, conferențiar universitar;

BELECCIU Ștefan, doctor în drept, profesor universitar.

Susținerea va avea loc la 23 noiembrie 2023, ora 10.00, în ședința Consiliului științific specializat D 552.01-23-45 din cadrul Universității de Stat din Moldova, în incinta Facultății de Drept, mun. Chișinău, str. Mihai Kogălniceanu, nr. 67, bloc 2, aula 119.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare.

Rezumatul a fost expediat la 20 octombrie 2023.

Secretar științific al Consiliului științific specializat,

MOCANU Victor, doctor în drept, conferențiar universitar

semnătura

Conducător științific,

ZAPOROJAN Veaceslav, doctor în drept, conferențiar universitar

semnătura

Autor:

CRIGAN Dragoș

semnătura

© Crigan Dragoș, 2023

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII.....	- 4
CONȚINUTUL TEZEI.....	- 10
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	- 40
BIBLIOGRAFIE	- 44
LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE ȘI METODICO-DIDACTICE.....	- 48
ADNOTARE (în limba română)	- 49
ADNOTARE (în limba rusă)	- 50
ADNOTARE (în limba engleză)	- 51

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei abordate:

Poporul, ca o comunitate umană, pentru a forma o societate statală modernă, atestată în prezent ca stat, și a dobândi astfel dreptul de suveranitate națională, care favorizează dreptul de a institui democrația ca bază a statului de drept, are menirea de a consacra aceste drepturi și rigori importante într-un act juridic fundamental recunoscut în toate societățile statale cu titulatura de lege supremă, altfel spus constituție. Constituția, ca lege supremă și fundamentală, este necesară nu numai pentru instituirea puterii de stat ce conduce poporul, dar și pentru a exercita și a menține această putere. Această instituire se realizează în multe formațiuni umane statale prin procedura de adoptare a constituției, care în ochii poporului, este o procedură importantă festivă și specială, fiind aplicată de obicei de adunarea supremă, special aleasă în acest scop, intitulată de doctrinarii constituționali adunare sau putere constituantă.

Constituția, care se bucură de legitimitate, impune loialitatea și încrederea cetățeanului față de sine și puterea de stat instituită. Legitimitatea constituției, însă, depinde în mare măsură de modalitățile și procedurile de adoptare utilizate de către puterile constituante, inclusiv prin participarea poporului la procesul de adoptare.

Instituirea puterii de stat prin adoptarea constituției nu poate nici să mențină această putere, nici să o exercite dacă însăși constituția sau alte acte normative nu reglementează o procedură rigidă, mult mai complicată de revizuire sau de adoptare a unei noi constituții. Aceste proceduri rigide nu trebuie să permită persoanelor ce dobândesc puterea de stat să revizuiască după bunul lor plac legea supremă sau să adopte o nouă constituție pentru permanentizarea unui regim care să asigure menținerea pârgurilor puterii de stat în mâinile lor.

În ceea ce privește procedurile de adoptare și revizuire a constituției, de la dobândirea independenței și, în special, de la adoptarea actualei Constituții, Republica Moldova a trecut prin mai multe reforme constituționale, care au vizat atât revizuri ne semnificative ale Constituției, precum schimbarea denumirii instituțiilor, cât și revizuri cardinale referitoare la regimul politic, procedura de alegere a Președintelui țării sau de adoptare a actelor de către Guvern.

Problemele ce țin de modalitatea de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova acoperă o gamă largă de aspecte conceptuale, legate de cercetarea constituțională și juridică internă. Orice schimbare pe scară largă a acestui act fundamental poate duce la instabilitate, poate genera numeroase probleme de ordin economic, politic, ideologic și de altă natură. Fără a nega importanța socială majoră a stabilității Constituției, trebuie recunoscut faptul că atât păstrarea intactă a Legii fundamentale existente, cât și revizuirea acesteia în funcție de provocările politice actuale sunt periculoase.

Imperfecțiunea unor norme constituționale, care au generat numeroase interpretări a Curții Constituționale (57 hotărâri de interpretare a 114 norme din Constituție), dar și lipsa de voință politică a Parlamentului (în calitatea sa de adunare constituantă) de a se conforma unor interpretări conduc la concluzia că Republica Moldova se va confrunta în viitor cu multiple tentative nu numai de revizuire a Constituției, dar și de adoptare a unei noi constituții. Un caz clasic și elocvent în acest sens este norma art.78 din Constituție, care din cauza imperfecțiunii sale ca urmare a revizuirilor efectuate a provocat 3 dizolvări ale Parlamentului, din care două consecutive.

Aceste frământări politice și juridice din societatea noastră evidențiază actualitatea și importanța descoperirii unor soluții legitime, fundamentate științific. Cercetările științifice naționale în domeniul adoptării și revizuirii Constituției au fost sporadice, materializându-se în câteva articole în literatura de specialitate, fără a fi elaborat un studiu mai complex al problemei. Mai mult ca atât, multiplele propuneri de *lege ferenda* ne demonstrează importanța cercetării procedurilor la implementarea lor în normele constituționale.

Prezența unei game largi de probleme nerezolvate prin normele constituționale, cu caracter doctrinar și aplicativ, determină examinarea minuțioasă și interconectată a problemelor teoretice și practice ce țin de procedura aplicabilă pentru eventualele reforme constituționale. Prin urmare, necesitatea de a consolida regimul de legitimitate a Constituției, de a menține integritatea statului Republica Moldova și de a asigura drepturile și libertățile cetățenilor a devenit mai acută.

În orice țară, istoria constituției este inseparabilă de istoria societății și a statului. Fiecare etapă următoare în dezvoltarea acestor entități se caracterizează prin elemente noi în relațiile socio-economice și politice, prin declanșarea într-o nouă manieră a funcțiilor statului, schimbarea formei de guvernământ sau a regimului de guvernare, etc. Adoptarea constituțiilor are sarcina de a reflecta toate fenomenele calitative noi apărute. Dezvoltarea modernă a Republicii Moldova este asociată în mod rezonabil cu stabilitatea sistemului constituțional, cu reglementarea prin Constituție a orientării valorilor societății.

Scopul lucrării:

Scopul prezentei lucrări constă în efectuarea, pe baza cercetărilor teoretice și a materialelor empirice, precum și a experienței existente, a unor investigații ample privind problemele pe care le provoacă normele de drept constituțional, care reglementează modul de adoptare și de revizuire a constituției, în vederea determinării naturii juridice a procedurilor de adoptare și revizuire a constituției și formulării recomandărilor practice și de *lege ferenda*, care, în viziunea noastră, vor spori legitimitatea, eficacitatea și claritatea acestor proceduri de tehnică constituțională.

Cercetarea urmează a fi efectuată prin prisma materialelor științifice publicate în Republica Moldova și în alte state cu scopul de a ilustra realizările și lacunele doctrinare sub aspectul

modurilor de adoptare și de revizuire a constituției, în vederea determinării legitimității acestor proceduri constituționale în corespundere cu rigorile statului de drept.

Astfel, scopul lucrării consistă în analiza multidimensională a celor mai democratice și eficiente proceduri de adoptare și revizuire a constituțiilor pentru implementarea acestora în dreptul constituțional național, în scopul asigurării legitimității și stabilității Constituției Republicii Moldova.

Obiectivele lucrării:

Scopul enunțat poate fi atins prin realizarea următoarelor obiective ale lucrării:

- studierea doctrinei juridice naționale și internaționale privind procedurile aplicate la adoptarea constituției;
- elucidarea aspectelor conceptuale și teoretice cu privire la supremația și stabilitatea constituției;
- determinarea statutului juridic al adunării constituante;
- identificarea problemelor privind terminologia aplicată în constituție și în legislația în vigoare în domeniul procedurilor constituționale;
- identificarea tipologiei constituțiilor în funcție de modul de adoptare și revizuire a acestora;
- determinarea reglementărilor privind procedurile aplicate la adoptarea și revizuirea constituției;
- analiza teoretico-practică a modului de adoptare și de revizuire a Constituției Republicii Moldova;
- elucidarea elementelor cheie privind revizuirea constituției prin intermediul referendumului și analiza oportunității procedurii de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției Republicii Moldova prin referendum.

Ipoteza cercetării este bazată pe următoarele presupuneri:

- modalitățile de adoptare și revizuire a constituției diferă de la un stat la altul, în funcție de perioada istorică în care s-au aplicat, de regimurile politice dominante pe parcursul aplicării constituțiilor, tradițiile și cutumele existente;
- procedurile constituționale aplicate la adoptarea și revizuirea Constituției în Republica Moldova sunt apreciate ca fiind mai puțin reușite, din cauză că au provocat crize și blocaje constituționale, soldate inclusiv cu schimbarea regimului constituțional, drept urmare acestea trebuie revizuite pentru a exclude în astfel de crize litigiile constituționale;
- procedurile de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova necesită a fi structurate și reglementate într-o lege separată, care ar pune într-o lumină clară, previzibilă și accesibilă aceste proceduri și tehnici constituționale.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese:

Baza metodologică și teoretico-științifică a lucrării o constituie un complex de metode general-științifice și practice, bazate pe cunoștințe constituționale, care au asigurat unitatea analizei gnoseologice a procedurilor de tehnică constituțională de adoptare și revizuire a constituției. Caracterul științific al lucrării presupune utilizarea unui sistem complex de metode teoretico-practice și empirice cu caracter interdisciplinar, abordări care conferă lucrării de față o valoare și o semnificație teoretică. Pot fi enunțate următoarele metode aplicate în cadrul cercetării:

- metoda sistemică – prin analiza sistemică a normelor constituționale și a prevederilor legale referitoare la procedurile aplicate la adoptarea și revizuirea Constituției;
- comparativă – prin analiza comparativă a reglementărilor din Constituția Republicii Moldova și constituțiile altor state a procedurilor aplicate la adoptarea și revizuirea constituției;
- istorică – prin analiza și compararea prevederilor constituțiilor anterioare ce au funcționat pe teritoriul Republicii Moldova;
- logico-rațională – prin utilizarea raționamentelor logice la analiza opiniilor doctrinare și la formularea propunerilor de *lege ferenda*.

În cadrul cercetării s-a apelat la un șir de procedee logice, precum: analiza și sinteza, abstractizarea și generalizarea, inducția și deducția, comparația. Au fost utilizate asemenea principii filosofice generale precum: obiectivitatea, istorismul, legătura dintre teorie și practică.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute:

Caracterul inovator al lucrării este determinat de faptul că această investigație abordează modalitățile de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova prin identificarea procedurilor mondiale de adoptare și revizuire a constituțiilor. În acest context, sunt elucidate și cercetate următoarele *rezultate științifice*, considerate de autor ca fiind mai relevante și semnificative:

- au fost definite noțiunile de „putere constituantă” și „referendum constituțional”;
- s-a realizat o analiză comparativă a particularităților modalităților de adoptare și revizuire a constituțiilor;
- s-au identificat și studiat instrumentele și mecanismele juridice din Republica Moldova cu privire la oportunitatea de implementare a procedurii de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției Republicii Moldova prin referendum.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în identificarea modalităților de adoptare și revizuire a constituțiilor în dreptul statelor, fapt ce a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului constituțional a modalităților respective în

vederea implementării celor mai avansate experiențe în sistemul național de drept în eventualitatea adoptării unei noi constituții sau revizuirii Constituției Republicii Moldova.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării:

Valoarea teoretică a tezei constă în studierea, prin prisma dreptului constituțional, a procedurilor aplicate la adoptarea și revizuirea Constituției, a esenței și caracteristicilor sale, astfel contribuind la dezvoltarea unor compartimente din dreptul constituțional precum „adoptarea constituției” sau „revizuirea constituției”.

Aspectul aplicativ al tezei se exprimă prin posibilitatea folosirii ideilor științifice și a concluziilor formulate la perfecționarea și aplicarea legislației în domeniul adoptării și revizuirii Constituției Republicii Moldova pentru popor, deputați și Guvern în cazul inițiativei revizuirii, precum și la toate etapele pentru Parlament. Aspectul aplicativ poate fi materializat și în procesul de studii la facultățile de drept la disciplina de drept constituțional și la cursurile speciale, cu atât mai mult la ciclul II -masterat. Aceasta este necesar în scopul menținerii unui echilibru adecvat între schimbare și tradiție, dat fiind faptul că dificultățile ce apar în soluționarea unor probleme practice pentru curentele sociale politice nu pot fi depășite fără o conceptualizare teoretică.

Studiul are un caracter științifico-teoretic, explicând la modul teoretic și practic rezultatele obținute în cadrul cercetării, raportate la aspectul național și internațional al problematicii. Astfel, această lucrare, în determinarea modalităților de adoptare și revizuire a constituției, poate servi ca suport teoretic de bază în domeniu pentru publicul interesat de tema cercetată și de toate subiectele tangențiale acesteia.

Importanța teoretică constă în faptul că lucrarea reprezintă un studiu sistematizat și documentat prin soluții practice și poate fi aplicată în cadrul studiilor universitare și postuniversitare – la predarea disciplinelor din dreptul constituțional. Unele idei inovatoare pot fi preluate în vederea unor eventuale modificări ale legislației.

Aprobarea rezultatelor științifice:

Principalele opinii științifice, rezultate și concluzii ale tezei au fost reflectate în mai multe publicații și prezentate la conferințe științifice de diferite niveluri atât în țară, cât și peste hotare. Procedurile de cercetare au fost introduse în activitățile de studiu de la Universitatea de Stat din Moldova și Academia de Studii Economice din Moldova. Concluziile obținute ca urmare a cercetărilor efectuate au fost aplicate în activitatea catedrelor și departamentelor din cadrul USM și ASEM. Ideile și propunerile prezentate în teză pot constitui o sursă de inspirație și pot genera noi idei pentru alte lucrări, pot servi ca bază teoretică pentru organele puterii publice din Republica Moldova în problemele revizuirii Constituției sau în eventualitatea adoptării unei noi constituții a Republicii Moldova.

Aprobarea rezultatelor:

Teza a fost discutată și recomandată pentru susținere de Departamentul Drept Public al Universității de Stat din Moldova și de Seminarul Științific de Profil inter-universitar. În procesul investigațiilor efectuate pentru soluționarea problemei științifice propuse au fost realizate și publicate opt articole științifice la tema cercetată.

Publicații la tema tezei – 8 (opt) publicații.

Sumarul compartimentelor tezei:

Structura tezei a fost determinată de scopul și obiectivele propuse spre cercetare, astfel încât aceasta conține următoarele compartimente: adnotare în limbile română, rusă și engleză, lista acronimelor și abrevierilor și introducere, conținutul studiului fiind structurat în patru capitole, oferind o imagine completă a modalităților de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova, după cum urmează.

Cuvinte cheie: constituție, adoptarea constituției, revizuirea constituției, puterea constituantă, referendum constituțional, proceduri constituționale, referendum, referendum constituțional.

CONȚINUTUL TEZEI

Structura tezei de doctor este adusă în corespundere cu problema științifică investigată, cu scopul și obiectivele propuse. Lucrarea este alcătuită din adnotare (în limbile română, rusă și engleză); lista abrevierilor; introducere; urmată de patru capitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie, încheindu-se cu declarația privind asumarea răspunderii și curriculum vitae. Cercetarea doctorală realizată oferă o imagine multiaspectuală a sistemului procedurilor constituționale aplicate la adoptarea și revizuirea constituțiilor în sistemele de drept din diferite state, precum și din Republica Moldova.

Introducerea reprezintă o expunere a reperelor conceptuale ale tezei privind actualitatea și importanța temei cercetate, a gradului de cercetare a temei, a scopului și obiectivelor lucrării. Mai conține ipoteză de cercetare lansată spre verificare, sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese, noutatea științifică a lucrării, identificarea problemei științifice propuse spre soluționare, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei, precum și suportul științific privind aprobarea rezultatelor cercetării.

Capitolul 1: *Analiza cercetărilor științifice efectuate în domeniul modalităților de adoptare și revizuire a constituției* conține o analiză profundă a materialelor științifice elaborate de autori din Republica Moldova și de peste hotare, precum și o prezentare în aspect evolutiv a legislației din domeniu. Capitolul conține patru paragrafe. Sunt identificate și descrise ponderea interesului doctrinar autohton și internațional față de modalitățile de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova. În urma acestei analize, am constatat că temele care vizează direct obiectul de studiu al tezei noastre, precum și cele tangențiale, sunt destul de numeroase, totuși, terminologia care este utilizată în doctrină și în rândurile decidenților cu privire la modalitățile de adoptare și revizuire a constituției este destul de ambiguă, ceea ce ne-a determinat să ne axăm pe analiza aprofundată a conceptelor precum: putere constituantă, revizuire, modificare, adoptare, aprobare a constituției, ș.a. La fel, în acest capitol am analizat materialele științifice din alte state privind modalitățile de adoptare și revizuire a constituției care au servit ca sursă de inspirație în diversificarea investigațiilor pentru atingerea scopului propus. Capitolul finalizează cu identificarea direcțiilor principale ale cercetării, a scopului și obiectivelor tezei.

Primul paragraf al primului capitol - *Interesul doctrinar autohton față de modalitățile de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova* reflectă studiile efectuate de doctrinarii naționali, care au manifestat un interes deosebit față de modalitățile adoptării și revizuirii constituției. S-a constatat că interesul doctrinar s-a intensificat pe măsura evoluției acestor mecanisme și pe măsura schimbării conjuncturii politice în fiecare stat de-a lungul timpului.

Autorii naționali V. Popa, I. Guceac, Gh. Costachi, A. Arseni, T. Cârnaț, V. Ivanov, V. Pușcaș, L. Suholitco, S. Țurcan, S. Cobăneanu ș.a. au abordat aceste aspecte din punct de vedere științific.

Autorul A. Arseni a dedicat o serie de cercetări științifice materiei constituționalismului în ansamblul său, printre care „*Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*”, în care a subliniat „rolul esențial al Curții Constituționale în revizuirea constituției, menționând esența și importanța solicitării unui aviz din partea Curții în acest context, pentru a asigura constituționalitatea proiectului de modificare a constituției, implicând și limitele revizuirii prevăzute în constituție.”¹

Autorul I. Guceac printre primii a analizat detaliat procesul evoluției constituționalismului în Republica Moldova, reflectând principalele componente ale acestei evoluții. În lucrarea „*Constituția la răscruce de milenii*”², autorul I. Guceac a realizat o cercetare multiaspectuală a procesului de adoptare a unei constituții, pornind de la originile apariției noțiunii de constituție, actele fundamentale echivalente acestui concept, precum și evoluția procedurii de adoptare în funcție de progresul statului și al constituționalismului în general.

Autorul T. Cârnaț, dezvoltând opinia conform căreia pentru stabilitatea constituției și în imposibilitatea modificării acesteia de către organele legislative obișnuite, adunarea constituantă este singura putere competentă să o adopte sau să o modifice, în noul manual „Drept constituțional și instituții politice”³ a constatat că prin putere constituantă subînțelegem dreptul poporului de a organiza o adunare constituantă abilitată cu dreptul de a adopta o nouă constituție, în rezultatul apariției noului stat sau în urma înfăptuirii revoluțiilor.

Autorul V. Popa a reflectat procesul de adoptare și revizuire a constituțiilor în mai multe lucrări importante pentru știința dreptului constituțional național. În aceeași ordine de opinii, V. Popa a descris procedura de adoptare și revizuire a actualei Constituții a Republicii Moldova în lucrarea „Tratat de drept constituțional și instituții politice”⁴.

Autorul S. Țurcan, în una din publicațiile sale „Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene”⁵, s-a referit la conținutul normelor constituționale în cadrul statului de drept, menționând că în cadrul statului de drept prin Constituție se stabilesc

¹ Arseni A. *Jurisdicția Constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău, 2000, 214 p.

² Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 416 p.

³ Cârnaț T. „Drept constituțional și instituții politice”. Partea I-a. USM, departamentul „Drept public”. Chișinău: Tipogr.: „Print-Cairo” S.n. 2020, ISBN 978-9975-56-723-7. 584 p., p.72..

⁴ Popa V., „Tratat de drept constituțional și instituții politice”, Ed. a 2-a, rev. și ad. Chișinău: S.n., Notograf Prim SRL, 2021, 1024 p., p. 384.

⁵ Țurcan S. „Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene.” *Materialele conferinței „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”*, Chișinău, Moldova, 10 decembrie 2013 - 14 noiembrie 2014. Chișinău: ULIM, 2015, 188 p., p.26.

clar limitele puterii statale, sunt reglementate explicit funcțiile și atribuțiile autorităților publice antrenate în exercitarea puterii de stat în vederea promovării drepturilor și libertăților omului.

Autorul Gh. Costachi a elaborat o serie de studii științifice în domeniul dreptului constituțional, în care a analizat unele momente importante referitoare la adoptarea sau revizuirea constituției. În publicația sa „Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept”⁶, el a supus cercetării procesul elaborării și adoptării constituției și a reflectat domeniul de reglementare prin Legea Supremă a relațiilor sociale și importanța acestora pentru dezvoltarea societății organizate în stat pentru a satisface necesitățile comunității sociale în cauză.

Paragraful doi - *Analiza materialelor științifice din alte state privind modalitățile de adoptare și revizuire a constituției*, reflectă cercetările în domeniul procedurilor de adoptare și revizuire a Constituției pe plan internațional. Cercetările din acest compartiment au demonstrat că fiecare procedeu de adoptare sau revizuire a constituției este influențat și ghidat cu precădere de tradițiile și obiceiurile statului, de nivelul statului din punct de vedere politic, economic, social, precum și de filele istorice din spatele fiecărui stat. Evoluția constituționalismului prin procedurile de adoptare și revizuire a constituției este cercetată în orice societate ce deține o constituție, ca lege fundamentală și supremă. În acest compartiment și în prezenta lucrare, am acordat o atenție sporită modului de cercetare a constituționalismului în astfel de state în care este mai accesibil, similar sau important pentru Republica Moldova, precum în România, Federația Rusă, Ucraina, Franța, Marea Britanie etc. Un aport deosebit din aceste state, îl au autorii care au tratat problema dată multiaspectual, precum: I. Muraru, S. Tănăsescu, Cr. Ionescu, A. Iorgovan, I. Deleanu, T. Toader, M. Safta, V. Cirkin, D. Gusti, C. Cadoux, G. Burdeau ș.a.

Ioan Muraru, analizând importanța adoptării constituției, a constatat în lucrarea sa⁷ faptul că prin elaborarea, adoptarea și revizuirea primelor constituții scrise se ajunge la ideea stabilității constituției. Profesorul român Cr. Ionescu a constatat că constituția unei țări determină interesele politice, experiența și practica constituțională acumulată deja.⁸ Ulterior, același autor în coautorat cu S. Tănăsescu, în lucrarea colectivă „Constituția României. Comentariu pe articole”, au relatat despre procedura de inițiere a unui proces de revizuire a constituției, care trebuie să aparțină acelei autorități statale sau acelui grup social care poate fi același cu autoritatea investită și cu adoptarea

⁶ Costachi Gh. „Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept”. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 245 p.

⁷ Muraru I., *Drept constituțional și instituții politice*, București, 1993, p. 57, Teodor Cârnaț, *Drept constituțional*, Chișinău, 2004, p. 36

⁸ Ionescu Cr., *Tratat de drept constituțional contemporan*, Ed. a 2-a, București, C.H. Beck, 2008, 174, Ion Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, Chișinău, 2013, p. 83.

constituției sau poate fi o entitate distinctă, fapt ce poate facilita ulterioara distincție dintre puterea constituantă originară și cea derivată.⁹

Autorul român I. Deleanu, referindu-se la problemele puterii constituante, a dedus în cercetările privind puterea constituantă derivată că este necesar de a cunoaște dacă această putere este cu adevărat nelimitată și dacă ea este, trebuie să fie limitată la capacitatea ei de a revizui constituția.¹⁰

Constituționalistul din România A. Iorgovan a constatat că constituția, dând satisfacție unei anumite voințe politice, se aplică pentru viitor, situațiilor și generațiilor care vin, care pot determina alte raporturi de forțe politice, alte opțiuni, alte priorități, alte valori, ori...un constituant de azi nu poate dispune pentru constituantul de mâine.¹¹

Dezvoltarea constituționalismului prin procedura adoptării, iar ulterior a revizuirii constituției, a fost expusă de constituționaliștii români T. Toader și M. Safta în cercetarea „Evoluția constituționalismului în România”, prin care ei au descris importanța evenimentului epocal.

Analiza conținutului mai multor surse bibliografice din statele menționate ne-a sugerat concluzia că perioada istorică, pe parcursul căreia a avut loc cristalizarea elementelor esențiale ale noțiunii de constituție, iar mai apoi și definirea ei, nu coincide nicidecum cu momentul apariției acesteia. Autorul rus V. Cirkin, în studiul său „Конституционное право зарубежных стран”, a relatat că o nouă constituție se adoptă la apariția unui nou stat, în cazul schimbării regimului politic (în special în cazul mișcărilor revoluționare), schimbărilor radicale în societate, dacă textul vechii constituții nu poate fi reajustat împrejurărilor.¹²

Autorul francez G. Burdeau, în tratatul de drept constituțional „*Droit constitutionnel*”, editat în comun cu autorii F. Hamon și M. Troper, referindu-se la inițiativa adoptării constituției, a relatat că inițiativa adoptării constituției este indisolubilă de elementul doi – organul competent, care poartă denumirea de putere constituantă, investită cu o putere politică specială¹³.

Un alt autor francez, Ch. Cadoux, în lucrarea „*Droit constitutionnel et institutions politiques*”¹⁴, a constatat că deținătorii puterii politice exercită cea mai mare influență în conducerea politică, fiind cei care au posibilitatea de a orienta procesul de elaborare a proiectului de constituție sau de a-l redacta în exclusivitate.

⁹ Muraru I., Tănăsescu S. „Constituția României. Comentariu pe articole.” București: C.H.Beck, 2008, 1528 p., p.1448.

¹⁰ Deleanu I. „Instituții și proceduri constituționale”. București: C.H.Beck, 2006, p.223.

¹¹ Iorgovan A. „Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală”. București: Galeriile J.L.Calderon, 1994, p.50-51.

¹² Чиркин В.Е. „Конституционное право зарубежных стран”. Москва: Юристъ, 1997, p.35.

¹³ Burdeau G., Hamon F., Troper M. „Droit constitutionnel”. Paris: L.G.D.J., 1993, p.53.

¹⁴ Cadoux C. „Droit constitutionnel et institutions politiques”, Vol.I. Paris: Cujas, 1973. p.204.

În baza studiilor pozițiilor constituționalistilor naționali și celor străini, am stabilit instituțiile de adoptare și revizuire a constituției ca fiind un proces complex ce implică parcurgerea mai multor etape, subiecții participanți fiind diferiți în funcție de nivelurile democratice sau nedemocratice din fiecare stat. Studiile efectuate de marii doctrinari au conturat ideea că, având în vedere supremația constituției, orice revizuire sau completare a acesteia implică profunde semnificații politico-juridice, care nu pot fi comparate cu alte proceduri de adoptare sau modificare a unor legi organice sau ordinare. Diversele modalități de adoptare și revizuire a constituțiilor au atins un progres substanțial, evidențiindu-se o experiență consistentă în acest domeniu. Interesul doctrinar a crescut pe măsura definirii noțiunii de *constituție* și a conceptului de *lege fundamentală*, precum și a valorii acesteia față de celelalte legi, devenind primul și principalul mecanism de care depinde funcționarea ordinii de drept în cadrul fiecărui stat. Lucrările autorilor analizați au reprezentat temelia și baza teoretico-științifică a prezentei lucrări, iar concepțiile care se regăsesc în acestea sunt cele care ne-au permis să interpretăm în viziunea noastră termenii, noțiunile și conținutul instaurării, exercitării și menținerii puterii de stat.

În paragraful trei al primului capitol - *Direcțiile principale ale cercetării, scopul și obiectivele tezei* s-a analizat situația în domeniul cercetării științifice efectuate, pentru identificarea problemelor de cercetare. Am constatat că fenomenul adoptării și revizuirii constituției face obiect de studiu al dreptului constituțional, al teoriei generale a dreptului și al politologiei, fapt care a determinat tratarea neunivocă a problematicii prin abordări conceptuale diferite, ce rezultă din studierea practicii sociale variate în diferite state ale lumii, în care se întâlnesc diverse tipuri de constituții și diverse proceduri de adoptare și revizuire a acestora. Această situație, a impus studierea complexă și obiectivă în lucrare a modalităților de adoptare și revizuire a constituției și identificarea procedurii optime și democratice pentru Republica Moldova.

Domeniile principale ale cercetării, în baza actualității temei tezei de doctorat, au presupus analiza modalităților aplicate la adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova de către puterea constituantă, precum și a oportunităților de optimizare a procesului de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a prezentei, evaluând diferite doctrine și teorii, cât și analiza aplicării lor în practică.

Scopul tezei de doctorat îl constituie studierea complexă și obiectivă a modalităților de adoptare și revizuire a constituției și identificarea celei mai democratice și optime proceduri pentru Republica Moldova.

Obiectivele stabilite pentru realizarea scopului și soluționarea problemei științifice preconizate au constat în: studierea doctrinei juridice naționale și internaționale privind procedurile aplicate la adoptarea constituției; elucidarea aspectelor conceptuale și teoretice cu

privire la supremația și stabilitatea constituției; determinarea statutului juridic (apreciat) al adunării constituante (noțiune); identificarea problemelor privind terminologia aplicată în constituție și în legislația în vigoare în domeniul procedurilor constituționale (definiția modificării și revizuirii); identificarea tipologiei constituțiilor în funcție de modul de adoptare și revizuire a acestora; determinarea reglementărilor privind procedurile aplicate la adoptarea și revizuirea constituției; analiza teoretico-practică a modului de adoptare și de revizuire a Constituției Republicii Moldova; elucidarea elementelor cheie privind revizuirea constituției prin intermediul referendumului (definiția referendumului) și analiza oportunității procedurii de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției Republicii Moldova prin referendum.

În urma cercetării efectuate în teză, problema științifică importantă soluționată a constat în identificarea modalităților adoptării și revizuirii Constituției Republicii Moldova, fapt ce a condus la stabilirea premiselor în formularea unor soluții pertinente în vederea implementării unei proceduri de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției Republicii Moldova. Elementele de noutate prezentate în lucrare consistă în analiza detaliată a temei propuse, pornind de la studiul elementelor juridice privind procedurile aplicate la adoptarea și revizuirea constituției. S-a urmărit prezentarea evolutivă a teoriei, precum și particularizarea procedurilor aplicate la adoptarea și revizuirea constituției.

Întrucât în doctrina autohtonă lipsesc cercetări de ansamblu cu privire la termenii utilizați în domeniul adoptării și revizuirii constituției, nu a fost încă identificată procedura cea mai optimă și democratică de adoptare și revizuire a constituției, o asemenea cercetare este absolut necesară. Elaborarea unui asemenea studiu, în care să se analizeze toate elementele și trăsăturile tipologiei constituțiilor, ar putea scoate în evidență erorile legislative și dificultățile funcționale care împiedică realizarea și menținerea puterii de stat în condițiile constituționalismului.

Capitolul 2 al tezei, intitulat **Repere conceptuale privind modalitățile de adoptare și revizuire a constituției**, s-a axat pe analiza aspectelor conceptuale privind supremația și stabilitatea constituției, fiind evidențiate principiile care guvernează un act pentru a fi considerat constituție. La fel, în capitolul dat am abordat din punct de vedere teoretic modalitățile aplicate la adoptarea constituției, diversificând ideile din doctrina autohtonă în simbioză cu doctrinele altor state. Capitolul 2 mai este dedicat identificării tipologiei constituțiilor în funcție de modul de adoptare a acestora, conținând exemple concrete și limpezi. Bineînțeles, un loc aparte în domeniul considerațiilor teoretice l-a ocupat analiza conceptelor legate de procedurile aplicate la revizuirea constituției.

Paragraful întâi din capitolul 2 - *Aspecte conceptuale privind supremația și stabilitatea constituției* reflectă conceptele supremației și stabilității constituției, pentru care inițial este

necesară abordarea problemei teoretice privind definirea constituției prin prisma principiului supremației sale, conținutul constituției lărgindu-se sau, din contra, diminuându-se în funcție de anumite interese, puncte de vedere și gradul de cunoaștere a constituționalismului.

Am sprijinit ideea că, de regulă, constituțiile se adoptă în perioade cruciale ale societății, în cadrul sau după evenimente ce țin de revoluții, regimuri de ocupație, lovituri de stat ș.a., jucând un rol important atât pentru statutul supremației constituției, cât și pentru stabilitatea sa, pentru că în lipsa unor reglementări importante pentru societate sau a formei superioare de adoptare, constituția se va confrunta cu deficiențe fie legate de necesitatea revizuirii ei cât mai frecvente, fie de neîncrederea societății în caracterul ei suprem drept urmare a multiplelor revizuri.

Conform studiului efectuat, după adoptare, fiecare constituție crește și se perfecționează odată cu trecerea timpului. Regulile constituției se schimbă periodic, conform cerințelor zilei, ea fiind reperul de bază al evoluției societății organizate în stat. Rolul acestor factori poate fi văzut în dezvoltarea oricărei constituții a lumii.

Ulterior adoptării, autoritățile și societatea trebuie să se conducă de principiul stabilității constituției, care este inherent statutului său de lege supremă. Stabilitatea este una dintre cele mai importante calități ale constituției. Or, din punct de vedere al tehnicii legislative, regula de bază pentru modificarea oricărui tip de act public este aplicarea unei proceduri de revizuire cel puțin similare procedurii de adoptare. Atragem atenția asupra faptului că pentru a respecta principiul general al stabilității, procedura de revizuire trebuie să fie cel puțin aceeași, pentru că, de regulă, această procedură este mai rigidă decât cea de adoptare.

Principiul stabilității constituției în baza concluziei și recomandărilor Comisiei de la Veneția enunțate în Raportul său cu privire la amendamentele constituționale l-am delimitat ca un principiu incontestabil într-un stat de drept, fiind aplicabil și procedurilor de adoptare și revizuire a constituției, în procesul cărora trebuie respectată rigiditatea ei pentru instituirea constituționalismului democratic, care încurajează stabilitatea politică, eficiența, legitimitatea, calitatea procesului decizional, precum și protecția drepturilor și intereselor tuturor membrilor societății, inclusiv ale celor ce constituie non-majoritatea, statutul cărora e necesar de a fi respectat pe principii nediscriminatorii și de egalitate.

În acest compartiment am constatat că, fiind un act normativ, elaborat și adoptat de deținătorii puterii de stat, care au responsabilități sporite la aplicarea procedurilor de adoptare și revizuire pentru menținerea stabilității, constituția deține o calitate primordială – *cea de lege supremă*.

Drept urmare, stabilitatea constituției a fost definită ca un principiu esențial, care instituie regula și calitatea primordială de a menține normele constituției imuabile și rigide în raport cu alte

norme de drept, asigurându-le predictibilitatea în societatea organizată într-un stat de drept și întărind statutul constituției de lege supremă.

Următorul, al doilea paragraf, cu titlul - *Abordări teoretice privind modul de adoptare a constituției*, este un compartiment axat pe definiția constituției în sens material și formal, pe necesitatea de a menține calitatea acesteia de lege supremă, precum și pe delimitarea formală de alte acte normative, unde am constatat că unul din elementele de bază ale constituției care menține supremația și stabilitatea acesteia este procedura deosebită de adoptare. Cu toate acestea, am considerat oportună precizarea că unui astfel de organism îi aparține dreptul de a iniția adoptarea constituției și în cazul când o constituție deja există și apare necesitatea adoptării unei noi constituții.

Analiza primei etape a procesului de adoptare a constituției - inițiativa adoptării, etapă în care un rol aparte îl poate avea inițiativa populară, am susținut opinia unor autori că inițiativa trebuie să aparțină acelui organism statal, politic sau social care, ocupând în sistemul politic al unei societăți locul cel mai înalt (organ suprem), este cel mai în măsură să cunoască evoluția societății date, perspectivele sale.

Studiind dintr-o altă perspectivă anumite evenimente, în cadrul cărora au fost adoptate cele mai multe constituții, de exemplu: SUA, România, Belgia, majoritatea constituțiilor Franței ș.a., am observat că o situație mai des întâlnită este atunci când inițiativa de adoptare a unei noi constituții se datorează schimbării radicale a guvernării, când au loc revoluții, răsturnări de guverne, se formează noi state ș.a. Această concluzie am completat-o cu teza că inițiativa adoptării unei constituții aparține autorităților ce au dobândit puterea de stat, indiferent în ce mod au realizat acest lucru, dar în anumite circumstanțe, când este necesară instaurarea cât mai clară și populară a puterii de stat, această inițiativă poate proveni de la toți membrii societății, adică se ia prin referendum.

Operațiunea de adoptare a constituției, ca urmare a impactului fundamental menționat anterior pe care îl are asupra societății, se produce după evenimente extraordinare, în majoritatea cazurilor ilegale, dar legitime, în final, prin dobândirea puterii de stat de către autori. S-a menționat că aceste evenimente, de obicei, se exprimă prin revoluții, regimuri de ocupație, lovituri de stat ș.a. Oricât de banal ar fi, dar numai în unele situații adoptarea unei noi constituții are drept scop adaptarea ei la necesitățile social-politice existente în societate. În majoritatea cazurilor, adoptarea constituțiilor are loc contrar legitimității formale a puterii, care presupune că este legitimă guvernarea care se instituie conform regulilor constituționale care erau în vigoare la momentul instituirii puterii.

În lucrarea de doctorat am reliefat unele cazuri legate de necesitatea adoptării legii supreme și de inițiativa adoptării constituției, pe care le considerăm interdependente, supunând unei analize și situațiile în care se adoptă o constituție nouă, adoptată pentru prima dată în stat. În acest context, am susținut opinia că o constituție nouă este adoptată:

- a) odată cu formarea unui stat nou;
- b) în situația când în viața unui stat au loc schimbări politice structurale;
- c) când în viața statului are loc o schimbare importantă cu caracter politic sau social-economic, care nu afectează însă esența statului sau regimul politic.

Pentru un studiu mai eficient am ajuns la concluzia că este necesar să stabilim care este autoritatea competentă să adopte constituția, deoarece de tipul autorității în cauză depinde și tipul constituției adoptate. Constituția adoptată de o adunare constituantă, aleasă de popor special cu această ocazie, va avea o legitimitate mai mare decât constituția adoptată de un parlament, care a fost ales pentru adoptarea legilor în corespundere cu constituția, dar care a decis pe parcursul mandatului să adopte o nouă constituție.

Studiile universitare actuale de drept constituțional referitoare la procesul de difuzare a constituțiilor reflectă pentru moment cinci valuri de adoptare a constituțiilor în lume. Aceste valuri, în primele două etape inițiale, au avut ca obiect și motiv de adoptare evenimente deosebite în viața societății, precum războaiele de independență (în SUA), revoluțiile democratice și burgheze (în Franța). Ulterior aceste valuri au fost determinate de consecințele războaielor mondiale (Primul și al Doilea), fapt care a dus la adoptarea constituțiilor în noile state formate sau în noile orânduri instituite în state. Ultimul, cel de-al cincilea val, a fost determinat doar de noile orânduri politice instituite în societățile organizate în formațiuni statale suverane după căderea regimurilor socialiste, în special europene. Am susținut în lucrare opinia că reguli constituționale, indiferent dacă au fost numite așa sau nu, au existat odată cu apariția statelor suverane, căci în orice stat au existat anumite reguli fundamentale de organizare și funcționare a guvernării.

Studiul efectuat demonstrează că puterea constituantă nu are tot timpul un drept stabilit anterior printr-un act normativ de a adopta constituția. Nu am depistat constituții care să reglementeze dreptul unei alte autorități de a adopta o nouă constituție, precum nu am găsit nici norme care ar reglementa procedura abrogării constituției. Am considerat logică această lipsă de reglementare, pentru că aceste eventuale reglementări ar fi niște proceduri de „autodistrugere (autolichidare)”.

În lucrare nu am susținut opinia altor autori, precum că o putere constituantă de fiecare dată este o autoritate politică specială. În majoritatea cazurilor, această putere are cu totul alte

competențe, diferite de cele ale organului legiuitor sau ale șefului statului, care, la un anumit moment, își arogă o competență suplimentară de a adopta constituția.

Am dedus că pot fi delimitate două tipuri de putere constituantă. Primul tip – „putere constituantă originară”, sau inițială. Cel de-al doilea tip de putere constituantă este denumită putere constituantă derivată sau „înstituită”, de asemenea mai nominalizată de autori - constituită, putere de revizuire constituțională sau, simplu, putere de revizuire. Aspectul menționat de delimitare, scoate în evidență însemnătatea criteriului diferențierii acestor puteri, fără a acorda o importanță aparte denumirii, deoarece puterea constituantă derivată și puterea constituantă originară se disting prin criterii formale.

Am identificat anumite *trăsături definitorii* ale puterii constituante pentru a prezenta acest concept într-o accepțiune clară și oportună:

- existența unui organ competent să adopte constituția;
- justificarea legitimității acțiunilor puterii constituante;
- exprimă conștiința colectivității constituite în stat;
- poporul este depozitarul puterii constitutive.

Conceptul de *popor*, ca depozitar al puterii constitutive, face parte din constituționalism sau constituție democratică. În ceea ce privește procesul de constituire, noțiunea stabilită este că poporul trebuie să adopte constituția, și nu altfel. Această teorie este premisa dorinței de a asigura legitimitatea unei constituții, precum și de a asigura faptul că o democrație puternică se va forma atunci când noua constituție va intra în sfârșit în vigoare.

Pe parcursul elaborării lucrării am constatat că, în unele cazuri, vidul juridic apare în circumstanțele schimbării regimurilor politice din statele deja existente, când puterea constituantă aplică două proceduri consecutive, inițial de lichidare a unui regim politic, iar apoi de reconstrucție și formare a unui nou regim politic. Adoptarea Constituției Republicii Moldova din 1994 este apreciată în lucrare ca o procedură realizată de o putere constituantă originară, aplicată într-un vid juridic, fiind necesară în condițiile formării unui nou stat, inexistent anterior. Constituția din 1978, cât și celelalte constituții socialiste nu le putem considera drept precedenta constituție a Republicii Moldova, ci o lege a unei republici din cadrul unui stat totalitar formată pe regulile unui stat federativ.

Titularul puterii constituante origine poate fi poporul sau guvernarea, căreia, în urma dobândirii revoluționare sau forțate a puterii de stat, i-a revenit statutul de putere constituantă. Am constatat că titulatura de putere originară, desemnează calitatea sa dată de natura sau voința poporului sau, în sens juridic, de legitimitatea acestei puteri. Sensul respectiv al termenului de putere constituantă originară a fost preluat din cercetările altor autori.

Studiul efectuat ne-a direcționat să considerăm că în cazul în care unele constituții prevăd expres dreptul de inițiativă și care este procedura adoptării constituției, se poate egala dreptul de inițiativă și a procedurii de adoptare legislativă de drept comun (pentru adoptarea legilor) cu dreptul de inițiativă și procedura de adoptare constituțională (pentru adoptarea constituției). În acest caz, apare pericolul unor repercusiuni negative pentru principiul stabilității constituției. Constituționalismului modern, ne-a stabilit constatarea că constituțiile în majoritatea cazurilor sunt opera parlamentelor, ca putere legiuitoare. Din aceste considerente, este necesar de a face distincție între puterea constituantă și puterea legislativă.

Am mai constatat că în Republica Moldova, ca și în alte state, nu a existat o diferență între procesul legislativ și procesul constituant (de adoptare a constituției), deoarece Constituția Republicii Moldova, ca oricare altă lege, a fost promulgată de Președinte, fără a fi supusă unui referendum, după cum s-a procedat în România și în alte state. Am promovat în teză ideea deosebirii dintre puterea constituantă și cea legislativă după subiect și aria de reglementare. Poziția în cauză s-a bazat pe deosebirea cardinală existentă între titularul suveranității naționale – poporul sau cei învestiți cu prerogativa adoptării constituției de către popor, și reprezentanții poporului, abilitați cu dreptul de adoptare a legilor în baza unei constituții ce dispune de forță juridică supremă. Aceasta ilustrează clar delimitarea instituțiilor juridice constituționale în putere constituantă și putere legislativă.

În acest compartiment am expus o definiție a puterii constituante: relația socială fundamentală, instituită de popor, ca autoritatea titulară a suveranității naționale, investită de popor sau de aceste autorități cu prerogativele de inițiere, elaborare a proiectului, adoptare și punere în aplicare și ulterioara revizuire a normelor fundamentale ale societății cu putere juridică ce dispun de supremație și stabilitate juridică și care este esențială pentru reglementarea relațiilor sociale fundamentale într-o societate organizată în stat.

Definiția puterii constituante, conturează următoarele elemente determinante ale acestei puteri:

- 1) instituită de popor, ca autoritatea titulară a suveranității de stat;
- 2) investită cu dreptul de inițiativă de adoptare și elaborare a textului proiectului noii constituții;
- 3) deține prerogativele punerii în aplicare a constituției;
- 4) abilitată cu dreptul de revizuire a normelor constituționale;
- 5) reprezintă o relație socială;
- 6) este esențială pentru reglementarea relațiilor sociale fundamentale într-o societate organizată în stat.

Următorul paragraf din capitolul doi, intitulat - *Tipologia constituțiilor în funcție de modul de adoptare* a fost consacrat procedurii aplicate de adunarea constituantă la adoptarea constituției prin intermediul celor trei elemente importante:

1. Inițiativa adoptării;
2. Organul competent; și
3. Modurile de adoptare.

S-a concluzionat că inițiativa adoptării diferă de la un stat la altul și de la un act la altul, deoarece acesta depinde de circumstanțele de fapt și de drept care au constituit drept motiv esențial pentru adoptarea constituției. Consecințele ulterioare ale acestor procese sunt dependente de grupurile sociale ce au dobândit puterea de stat, de forța politică și socială a acestora, de necesitatea adoptării legii supreme și de capacitatea politică și socială de a adopta acest act.

Cercetând în ansamblu problema adoptării constituției, am considerat necesar de a defini instituția juridică de adoptare a constituției, definiție care nu a fost expusă de majoritatea autorilor și cercetătorilor constituționaliști. Am definit adoptarea constituției ca o procedură legislativă a dreptului constituțional aplicată de adunarea constituantă pentru instituirea puterii de stat și a regulilor de guvernare, a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale într-o societate formată ca stat, formând contractul social între puterea constituită (instituită) și societate.

Constituția acordată cedează foarte mult în fața unei constituții convenții, atât după forma de adoptare, cât și după conținutul normativ. Tipurile de constituții, fiind clasificate după procedeele aplicate de adunările constituante, reflectă rezultatul final al conținutului normativ al constituțiilor. Este clar că un monarh nu poate unipersonal să făurească o constituție atât de democratică și într-o manieră atât de liberă ca o adunare special aleasă de popor pentru elaborarea și adoptarea acesteia. Pentru a explica mai clar această opinie, vom recurge la analiza fiecărui mod sau procedeu de adoptare, conform clasificării formulate.

Majoritatea constituționaliștilor în dreptul constituțional clasic au constatat că după modul lor de adoptare constituțiile sunt de mai multe tipuri, și anume: a) constituția acordată sau carta concedată; b) constituții – statut; (plebiscitară); c) constituția – pact; d) constituția – convenție; e) constituția parlamentară. O parte din autori au mai inclus în tipurile de constituții după modul de adoptare și constituția - referendară.

Studiul efectuat în teză ne-a determinat să ajungem la o altă concluzie decât unii autori constituționaliști în problema apartenenței Constituției României din 1991 la o anumită categorie de constituție după modul de adoptare. Majoritatea constituționaliștilor apreciază că această Constituție face parte din constituțiile parlamentare. În opinia formulată, Constituția României adoptată în anul 1991, poate fi considerată, fără rezerve, o constituție-convenție. Această concluzie

rezultă din faptul, că Decretul-lege nr.92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României, adoptat de Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, la art. 80 a reglementat: „Adunarea Deputaților și Senatul, în ședința comună, se constituie, de drept, în Adunare Constituantă pentru adoptarea Constituției României. [...] Până la intrarea în vigoare a Constituției României, Parlamentul își va desfășura activitatea și ca adunare legiuitoare. După intrarea în vigoare a Constituției, Parlamentul va hotărî organizarea de noi alegeri în termen de cel mult 1 an”. Ca urmare a acestei reglementări și a statutului acestui Parlament de Adunare Constituantă, după adoptarea Constituției, după doi ani, la 27 septembrie 1992, au avut loc alegeri parlamentare pentru un mandat deplin al Parlamentului. Cu toate că după adoptarea Constituției, Adunarea Constituantă s-a divizat în două camere ale Parlamentului, activând în ședințele declarate ale Adunării Constituante, chiar dacă erau de fapt ședințe unite ale camerelor, astfel cele relatate ne permit să susținem că Constituția României din 1991 este opera unei Adunări Constituante și astfel este o Constituție-convenție.

Studiul efectuat profilează cu claritate concluzia că nu numai constituțiile parlamentare, dar și convenții pot fi aprobate, ulterior adoptării de către Parlament sau Adunarea Constituantă, printr-un referendum popular. Concluzia expusă ne permite să constatăm că unele constituții parlamentare sau convenții mai sunt și referendumare. Constituțiile referendumare sunt acele constituții care se adoptă prin referendum și nu se aprobă prin referendum. O constituție referendum este opera unui referendum.

Studierea constituțiilor altor state în evoluția lor istorică ne-a permis să constatăm că doar Constituția Franței din 1958, Constituția Rusiei din 1993 și Constituția Kazahstanului din 1995 au fost adoptate exclusiv prin referendum și de aceea nu credem că o eventuală adoptare a constituției în acest mod, ar dobândi legitimitate. În ultimă instanță, considerăm că aceste constituții nu sunt opera poporului, ci a unei singure persoane, aflate în perioada respectivă la guvernare. În cazul celor trei constituții menționate, îi avem în vedere pe Charles de Gaulle, Boris Elțin și Nursultan Nazarbayev, care ocupau funcția de președinte în statele respective.

Al patrulea paragraf, intitulat - *Considerații privind procedurile aplicate la revizuirea constituției*, a permis de a constata că constituțiile se adoptă în circumstanțe de maximă tensiune, când în societate au loc tulburări populare sau la nivelul autorităților publice se atestă disensiuni serioase, impunând necesitatea de a reflecta în normele constituționale atât relațiile sociale existente la momentul adoptării, cât și perspectivele de dezvoltare a societății - a viitorului constituent, care trebuie să țină cont de posibila evoluție a relațiilor sociale, de necesitatea unei anumite dirijări a vieții politice.

Schimbările esențiale din viața social-politică a societății, precum și lupta forțelor politice pentru putere au drept final logic revizuirea constituției existente pentru a nu recurge la adoptarea unei noi constituții. Drept exemplu de aplicare a procedurii de revizuire ca urmare a luptei social-politice din societate sau schimbarea forțelor politice aflate la guvernare servește Republica Moldova, unde pe parcursul a 29 de ani de la adoptarea Constituției, au avut loc: 2 revizuiți aplicate prin „rectificare”; adoptate 13 legi de revizuire (dintre care o lege privind implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale); o hotărâre a Curții Constituționale de „rectificare” sau de „executare” a Hotărârii Curții Constituționale.

A doua procedură, însă, cea de revizuire a Constituției, reprezintă o procedură deosebită, dar ordinară în evoluția unei formațiuni statale, ca urmare a faptului că constituția face parte și ea din categoria actelor normative, având statut de lege, și astfel se supune regulilor generale de tehnică legislativă aplicabile legilor și altor acte normative.

În acest paragraf am constatat că Constituția Republicii Moldova nu face o delimitare între termenul de „modificare” și „revizuire”. Astfel, denumirea titlului VI este „Revizuirea Constituției”, iar la art.143, în toate reglementările, este utilizat termenul „modificarea Constituției”. Considerăm că termenul „revizuire” este unul mai rigid în comparație cu cel de „modificare”, deși ambii termeni au sensul de a reexamina, cerceta, perfecționa sau schimba. Aceasta se datorează, în viziunea noastră, faptului că orice schimbare, fie și minoră, intervenită în textul constituției, poate duce la revizuirea întregului sistem de drept. Opinăm că, în sens exegetic, termenii „modificare” și „revizuire” nu sunt identici și ar trebui utilizați diferit, în dependență de valoarea modificărilor operate în conținutul constituției. Astfel, dacă prin modificarea constituției se aduc schimbări nu prea importante în organizarea de stat, precum schimbarea denumirii unor autorități, am putea utiliza termenul de „modificare”. Este o altă situație atunci când sunt operate schimbări de anvergură, precum cele din 2000, aplicate la Constituția Republicii Moldova, când a fost schimbat regimul de guvernare al statului nostru, aceste schimbări pot cu plenitudine nominalizate prin termenul de „revizuire”. În baza celor expuse, consider că la o eventuală revizuire a prevederilor titlului VI al Constituției este necesar, în acest sens, de a înlocui uniform termenul de „modificare” cu cel de „revizuire”.

Studiul efectuat privind revizuirea constituțiilor ne-a adus la concluzia că amploarea schimbărilor operate în constituție depind de cauzele sau circumstanțele care permit subiecților cu drept de inițiativă de revizuire și puterilor constituante să inițieze și să revizuiască constituția. Am susținut opiniile mai multor autori constituționaliști, conform cărora necesitatea revizuirii constituției este dictată de următoarele situații: nerespectarea de către adunarea constituantă a regulilor tehnicii jurisdicționale și legislative; venirea la putere a unui nou grup de guvernanți cu

viziuni politice diferite față de adunarea constituantă; schimbarea situației social-politice în societate; aderarea sau necesitatea aderării țării la diferite tratate internaționale; necesitatea modificării jurisdicției sau denumirii unor autorități publice. Cu toate acestea, din practica Republicii Moldova privind circumstanțele în care ar fi oportună revizuirea Constituției, am putea nominaliza câteva, care, în opinia noastră, ar fi noi. Este situația când normele constituționale, după o perioadă de aplicare, creează incertitudini juridice sau crize constituționale. Această situație am nominalizat-o ca *necesitatea perfecționării cadrului constituțional*.

Cercetarea de la acest compartiment al tezei îmi consolidează opinia că la revizuirea constituțiilor este necesar de a respecta *trei reguli* incontestabile, și anume: dreptul de a revizui constituția trebuie să aparțină autorității care a adoptat-o – Adunării Constituante; tipul Adunării Constituante, diferă de la un stat la altul și de la o constituție la alta, aceasta inițial trebuie să fie special instituită pentru adoptarea constituției și atunci aceasta este plenipotențiară, dar ulterior ea trebuie să fie formată de fiecare dată când este necesară revizuirea constituției; procedura revizuirii, prin aplicarea principiului simetriei juridice, trebuie să fie cel puțin aceeași ca procedura de adoptare. În același timp, pentru respectarea principiului stabilității constituției, este necesar ca procedura de revizuire să fie reglementată rigid, inclusiv mai rigidă și decât procedura de adoptare. Aceasta este necesar pentru a tempera dorința oricărui grup ce se află la guvernare de a revizui și a modela constituția după bunul său plac.

Stabilitatea constituției, ca un principiu de bază al acesteia îmi permite să afirm că procedura revizuirii constituției are o importanță substanțială pentru stabilitatea acesteia. În urma cercetării opiniilor constituționaliștilor, am dedus că revizuirea constituției, ca criteriu pentru clasificarea constituțiilor le împarte în două categorii: rigide și flexibile. În același timp am propus o tipizare nouă a constituțiilor în dependență de modul de revizuire:

- *ordinare* - sunt cele care se modifică prin intermediul legii ordinare acestea, de obicei, fiind constituțiile cutumiare;
- *parlamentare* - sunt cele ce se modifică numai de parlament, în calitatea sa de adunare constituantă, după o procedură deosebită, mai rigidă decât cea aplicată legilor ordinare. Aceste tipuri de constituții pot avea și forma constituțiilor revizuite în cadrul unor ședințe speciale ale parlamentului, precum ședințele unite ale ambelor camere ale parlamentului;
- *referendare* - sunt acele constituții care după procedura revizuirii în cadrul parlamentului mai necesită a fi ratificate de popor în cadrul referendumului.

În acest capitol am mai supus dezbaterii științifice unele aspecte conceptuale privind procedurile de tehnică legislativă aplicate constituțiilor. În cadrul acestei dezbateri, am formulat

opinii din doctrina juridică, dar și considerații proprii cu privire la procedurile aplicate la adoptarea și revizuirea constituțiilor.

Capitolul 3 al tezei poartă titlul: *Dezvoltarea reglementărilor privind modalitățile de adoptare și revizuire a constituțiilor în dreptul diferitelor state*. În acest capitol sunt cercetate particularitățile modalităților de adoptare a constituțiilor, este analizat dreptul diferitelor state în domeniul revizuirii constituțiilor și etapele procedurii de revizuire a constituției în diferite state.

În perspectiva analizei dezvoltării reglementărilor în domeniul revizuirii constituțiilor, am dedicat un paragraf aparte acestui subiect, punând accentul pe dreptul statelor în acest domeniu. Capitolul dat elucidează și etapele procedurii de revizuire a constituțiilor din diferite state. Nu în ultimul rând, ne-am concentrat atenția și eforturile la stabilirea trăsăturilor și oportunităților actuale în domeniul revizuirii constituției prin intermediul referendumului.

Studiul efectuat la primul paragraf al acestui capitol, intitulat - *Particularitățile modalităților de adoptare a constituțiilor*, a permis să fie constatate fapte referitoare la concluziile că dreptul constituțional al diferitelor state demonstrează că, pe plan internațional, există o multitudine de constituții în care sub aspectul adoptării și revizuirii constituției ca legi supreme naționale, se regăsesc multe elemente comune, reprezentând într-un fel sau altul, diferite „constante” ale oricăror reglementări constituționale. Nu s-au subsumat diversele experiențe constituționale unor scheme prestabilite și nici nu s-a integrat într-un adevărat „pat al lui Procust”, care ar reduce imaginea, interesul și originalitatea lor. Există elemente de originalitate indispensabile pentru a înțelege ce înseamnă cu adevărat o constituție pentru o țară, care sunt tradițiile istorice pe care s-au edificat anumite sisteme de drept, deducând, în acest context, legătura strânsă ce există între fiecare constituție și realitățile concrete ale existenței fiecărei țări.

Elementele de originalitate din fiecare stat au la bază tradițiile istorice care formează o constituție personalizată, ce reflectă conexiunea cu realitățile concrete ale existenței fiecărei țări. Procesul de adoptare a unei constituții este influențat de toți acești factori. Deoarece majoritatea covârșitoare a statelor lumii dispun în prezent de constituții scrise, se poate aprecia că există o tendință quasi unanimă de recunoaștere a valorii instrumentului scris, sistematic și integrator, față de vechile practici și cutume. Constituțiile scrise permit mai ușor să fie cunoscute, iar cetățenii statelor să fie educați în spiritul respectării normelor constituționale, să găsească întotdeauna în prevederile lor o pavăză sigură pentru apărarea drepturilor, pentru garantarea participării lor la viața politică, asigurându-se astfel funcționarea corectă a întregii vieți politice a societății. Actualmente se observă o tendință a statelor de a opta pentru o constituție scrisă, comportă un caracter mai sistematic și integrator, față de vechile practici și cutume.

Tehnicile și modalitățile de elaborare a constituțiilor în statele cu tradiții de influență britanică care nu au optat pentru constituții scrise, ci s-au bazat pe anumite acte constituționale, au format în totalitatea lor norme și uzanțe parlamentare, au oferit elaborarea fundamentului unor reglementări cu caracter constituțional. Deși constituțiile nescrise reflectă anumite tradiții și o experiență incomparabilă, în teză am observat că acestea nu sunt în stare să suplinească un corp de reguli precise, reunite într-un singur document, de natură să ofere, sistematic și neechivoc, prezentarea structurii politice a unei țări în ansamblul său, a drepturilor cetățenești, a modalităților și practicilor prin care se înfăptuiesc raporturile dintre puterile statului.

Studierea unor particularități ale constituțiilor nescrise confirmă concluzia că aceste izvoare reglementează exercitarea puterii publice sau a suveranității. Constituțiile scrise proclamă, însă, și drepturile fundamentale de care se bucură cetățenii statului respectiv. Totodată, în Marea Britanie, cu toate că nu are o constituție scrisă, majoritatea documentelor constituționale clasice sunt în formă scrisă, indiferent dacă fac parte din statutory law, common law sau customary law. În aceste condiții, devine legitimă întrebarea de a ști care sunt izvoarele drepturilor de care se bucură englezii.

Forma generală a constituției exprimă prima problemă a tehnicii de redactare constituțională ce necesită soluționare la elaborarea și adoptarea ei. Aspectul acesta reduce soluțiile posibile de la constituțiile nescrise la cele scrise, majoritatea statelor alegând-o pe cea scrisă. O a doua problemă depistată în urma studiului efectuat este volumul constituției unde am constatat că există două forme. Prima este cea formă după volum „încât să încapă într-un buzunar”, iar a doua formă este de volum mare, ce reglementează uneori în cele mai mici detalii toate instituțiile constituționale create. În al treilea rând, trebuie remarcată structura lor, încât nu există până în prezent o practică unitară în ceea ce privește dispunerea a diferite titluri și capitole în cadrul constituțiilor. În al patrulea, rând am constatat că se atestă și practica includerii unor documente constituționale mai vechi, pe calea unor norme de trimitere, în însuși conținutul reglementărilor constituționale, în unele state, inclusiv în Republica Moldova, fiind aplicată practica formării blocurilor constituționale după exemplul francez.

Evolutiv, constituțiile au exprimat în toate timpurile, cu atât mai mult în epoca modernă, instrumentul de organizare a puterii statale, de stabilire a unor tipuri de relații între instituțiile statului, de fundamentare a drepturilor și libertăților cetățenilor, cu corolarul lor firesc – posibilitățile de acțiune ale oamenilor pentru restabilirea drepturilor lor încălcate. Prin însuși acest simplu fapt, constituțiile au avut întotdeauna o încărcătură politică, dictată de prezența și echilibrul unor forțe politice, de fluctuația raporturilor dintre acestea, de anumite interese economice și sociale și, nu în ultimul rând, de prezența unor factori internaționali, care – așa cum se cunoaște

prea bine – au avut întotdeauna o influență dintre cele mai mari asupra dezvoltării constituționale, fie promovând principiile noi, democratice, fie încercând să le frâneze, în condițiile în care dominația unor țări asupra altora (vădită sau ocultă) devenise un fenomen evident. Fenomenul politic este de nedisociat de elaborarea tuturor reglementărilor constituționale și, din acest punct de vedere, nu se poate spune că există vreo constituție în lume care să nu aibă un conținut sau o semnificație politică.

În prezent, o practică unitară privind structura și plasarea titlurilor și capitolelor în cadrul constituției nu există. O constituție, în cadrul diverselor tipuri de constituții, trebuie să cuprindă prevederi generale, probleme privind organizarea statului, drepturile cetățenilor, parlamentul, justiția, organizarea locală, modalitatea de revizuire a Constituției etc., uneori din rațiuni de tehnică legislativă, dar alteori din considerații politice, anumite problematici au ocupat un rol proeminent în dauna lor. În lucrare am remarcat că, de regulă în constituții „prevederile generale” ocupă primul capitol în ordinea succesiunii problemelor, totuși unele constituții încep cu instituția șefului statului, altele cu Parlamentul, iar altele cu drepturile omului.

Al doilea paragraf din capitolul doi - *Analiza dreptului diferitelor state în domeniul revizuirii constituțiilor*, conține o relatare a noilor tendințe în domeniul revizuirii constituțiilor, determinate de necesitatea armonizării și reorganizării actelor normative în lumina exigențelor ce țin de raporturile dintre dreptul intern și dreptul internațional, cu precădere în prezent cele ce privesc aderarea la Uniunea Europeană, aspect de care este necesar să țină cont riguros și Republica Moldova. Noile provocări, care justifică necesitatea revizuirii, se luptă, pe de o parte, cu ideea de rigiditate și stabilitate a constituției, pe de altă parte, cu continuitatea și actualitatea acesteia în condițiile realităților contemporane.

Dreptul din alte state, dar și din Republica Moldova demonstrează că constituțiile pot fi revizuite și prin intermediul interpretării sau al revizuirii parțiale. În situații rigide de modificare diametral opusă a regimurilor politice, când nu este posibilă revizuirea, inclusiv prin interpretare, se recurge la abrogarea constituției existente și adoptarea unei noi constituții, concluzionând că stabilitatea normelor constituționale nu poate fi impusă în mod artificial, întrucât ar deveni o frână în calea evoluției raporturilor sociale pe care aceste norme tocmai le exprimă. Stabilitatea necesară unei legi fundamentale trebuie să fie corelată cu posibilitatea acesteia de a se adapta noilor realități politice și sociale și de a-și corecta imperfecțiunile apărute pe parcursul aplicării sale în timp.

Drept urmare a unor dispute între cercetătorii naționali cu privire la corectitudinea unor revizuirii aplicate Constituției prin interpretare, am susținut o opinie în acest sens expusă de constituționalistul belgian-francez D. Lavroff, „orice constituant se află întotdeauna în fața unei alegeri dificile: fie să redacteze și să adopte reguli suficient de generale și imprecise pentru a

permite interpretări care să țină seama, în mod permanent, de exigențele timpului, intangibilitatea normei scrise fiind numai aparentă, ascunzând schimbările sensului care le este dat, fie să stabilească prevederi **care să lase puțin loc pentru interpretări**, dar și cu șanse reduse de a rezista probei timpului și schimbărilor nevoilor și ideilor, presupunând astfel frecvent modificări textuale.”¹⁵ Am menționat în lucrare în acest sens că o mare parte a autorilor, în căutarea unui consens, tratează interpretarea constituțională ca un instrument apt să asigure adaptabilitatea prin continuitate a constituției și numai cu caracter de excepție se admite, ca ultimă măsură, radicală, revizuirea textului constituției.

Mecanismul de revizuire a constituției este însoțit de anumite *limite materiale și temporale*. Limitele materiale ale revizuirii constituționale au drept scop stabilirea unor interdicții legale exprese, care să protejeze bazele fundamentale ale sistemului de drept din stat. Limitele temporale vizează interdicția de revizuire constituțională în anumite situații excepționale.

Provocările viabile apar în prezent în legătură cu posibilitatea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană, în special după semnarea acordului de asociere UE-Republica Moldova din 2014, cu șanse crescute de țară candidată de la 23 iunie 2022. Pe plan național, inclusiv în domeniul dreptului constituțional, e necesar să facem față la perspective, precum integrarea într-o ordine juridică supra etatizată, racordarea la interese supranaționale, reconfigurarea suveranității, îmbinarea valorilor naționale cu cele europene.

Revizuirea se împarte în: revizuire parțială și revizuire totală sau revizuire limitată și revizuire globală. Se face deosebire între revizuirea totală și cea parțială atât după un criteriu formal, cât și după un criteriu material. Potrivit primului criteriu, revizuirea totală are loc atunci când o nouă constituție vine să ia locul celei vechi, când toate articolele celei vechi sunt supuse operațiunii de revizuire, chiar dacă unele rămân neschimbate și vor fi cuprinse în noua constituție.

Condițiile impuse de legiuitor nu constituie decât însăși procedura de revizuire propriu-zisă, existentă în cele 3 etape clasice, și anume: inițiativa revizuirii, elaborarea și ratificarea legii de revizuire a constituției. Un element esențial în procedura de revizuire a constituției îl reprezintă *avizarea obligatorie* a amendamentelor de către Curtea Constituțională. Procedura de avizare obligatorie și sistematică de către Curtea Constituțională înainte ca o propunere de amendament constituțional să poată fi adoptat de către Parlament este un mecanism de procedură, care se regăsește și în alte state.

¹⁵ Lavroff D.G. „Le Conseil constitutionnel et la norme constitutionnelle”, în „Melanges en l’honneur de Gustave Peiser”, PUG, Grenoble, 1995, p. 348-349; Apud http://www.icj.ro/Materiale_7martie.pdf

Raporturile de coroborare între procedura de revizuire a constituției și perspectiva aderării RM la UE ne-au adus la concluzia că clauza de voința a statului nostru de integrare europeană va implica o procedură necesar vitală de revizuire a Constituției RM în acest sens. Reglementări de coroborare între dreptul constituțional național și cel al UE sunt prezente – explicit sau implicit – în constituțiile tuturor celor 27 de state membre ale Uniunii Europene și au menirea să reglementeze raporturile dintre statul național și organizația regională de integrare, dreptul intern și dreptul UE, imperativul conservării identității constituționale și cerința integrării supranaționale, în condițiile dreptului aferent (pozitiv și jurisprudențial, național și unional european și internațional). Anume aceste norme fac vizibilă la nivel internațional deschiderea constituției fiecărui stat membru și a legislației sale spre structura unional-europeană privită în dimensiunile sale specifice.

Pe plan internațional, majoritatea revizuirilor constituționale sunt direcționate de angajamentele politice ale statelor sau de necesitatea de a găsi o soluție pentru situațiile de criză. Totuși, existența unei ordini supra constituționale presupune existența implicită a unei tradiții, identități și culturi constituționale pentru a nu pune în pericol democrația statală de care depinde succesul unei revizuirii constituționale reușite.

Cercetările constituționale stabilesc și limitele materiale ale revizuirii constituționale, care sunt temporale și materiale, precum interdicțiile de revizuire care vizează forma de guvernământ, sistemul federal instituit ș.a., care au drept scop stabilirea unor interdicții legale exprese, care să protejeze bazele fundamentale ale sistemului de drept din stat.

Un element deosebit, din punct de vedere al tehnicilor constituționale, îl reprezintă practica unor state de a include unele documente constituționale mai vechi, pe calea unor norme de trimitere, în însuși conținutul reglementărilor constituționale. Această modalitate tehnică de adoptare a constituției pune în valoare de fapt actele originare care au constituit baza drepturilor și principiilor fundamentale.

Am menționat totuși în lucrare că după obiect revizuirea se împarte în: revizuire parțială și revizuire totală, sau revizuire limitată și revizuire globală. Se face deosebire între revizuirea totală și cea parțială atât după un criteriu formal, cât și după un criteriu material. Potrivit primului criteriu, revizuirea totală are loc atunci când o nouă constituție vine să ia locul celei vechi, când toate articolele constituției vechi sunt supuse operațiunii de revizuire, chiar dacă unele rămân neschimbate și vor fi cuprinse în noua constituție. Revizuirea parțială are loc atunci când numai o parte din articole sunt modificate. Potrivit celui de-al doilea criteriu – material, o revizuire este totală când modifică instituții sau principii fundamentale consacrate de constituție, și este parțială când prin revizuirile făcute nu se aduce atingere fundamentului puterii politice.

Potrivit celui de-al treilea paragraf din capitolul trei - *Etapele procedurii de revizuire a constituției în diferite state* a stabilit că condițiile impuse de legiuitor nu constituie decât însăși procedura de revizuire propriu-zisă, existentă în cele 3 etape clasice, și anume: inițiativa revizuirii, elaborarea și adoptarea legii de revizuire a constituției. Cercetarea procedurilor aplicate la revizuirea constituției și analiza acestor trei etape cunoscute în dreptul constituțional au permis de a completa în lucrare această procedură cu încă două etape - *avizarea proiectului legii de revizuire și ratificarea legii de revizuire* adoptate respectiv de un organ competent și de adunarea constituantă.

Inițiativa revizuirii cel mai adesea este atribuită unor organe importante ale statului, mai ales în constituțiile mai vechi. Unele constituții acordă acest drept atât unor autorități publice, cât și unui anumit număr de cetățeni (este și cazul Constituției Republicii Moldova). La fel, inițiativa de revizuire a constituției poate fi conferită exclusiv fie organului executiv, fie organului legislativ, ori partajată între aceste două, acordată poporului (în anumite condiții), precum și prevăzută alternativ.

Elaborarea proiectului legii de revizuire a constituției, ca proces, poate aparține fie unei adunări special constituite în acest scop, fie adunărilor obișnuite (sau parlamentului unicameral, acolo unde acesta nu este organizat în două camere), dar cu o procedură deosebită. Cel mai frecvent textul legii de revizuire este elaborat de adunările legislative.

În procedura de revizuire a constituției un element esențial îl reprezintă avizarea obligatorie a amendamentelor de către Curtea Constituțională sau în alte sisteme de drept de un organ competent. Este o etapă foarte importantă din punct de vedere juridic și în special constituțional. Aceasta pentru că anume la etapa respectivă se verifică unitatea materiei constituționale ce se conține în proiect cu textul normativ existent al constituției și normele constituționale naționale existente (inclusiv interpretările și hotărârile Curții Constituționale sau ale autorității ce deține atribuția de control al constituționalității), dar și cu tratatele internaționale la care statul este parte la momentul avizării proiectului legii de revizuire a constituției.

Procedura de avizare obligatorie și sistematică de către Curtea Constituțională înainte ca un amendament constituțional să poată fi adoptat de către Parlament se aplică și în alte state. Exemplu elocvent în acest sens au fost Hotărârile Curților Constituționale din Germania, Austria, Lituania, Turcia, Ucraina¹⁶. Consecințele executării și aplicării Hotărârii similare a Curții

¹⁶ Решение Конституционного Суда Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины» от 8 декабря 2004 № 2222-IV (дело о соблюдении процедуры внесения изменений в Конституцию Украины) по делу о конституционном представлении 252 народных депутатов Украины относительно соответствия Конституции Украины (конституционности) Закона Украины.

Constituționale din RM nr.7 din 04.03.2016 nu permite constituționaliștilor naționali să nu mai acorde atenție suficientă acestei proceduri.

Proiectul legii de revizuire este adoptat prin aplicarea unei proceduri distincte în comparație cu cea aplicabilă unei legi ordinare. În sistemul de drept național, similar celui din Franța, România ș.a., unde există și legi organice, procedura aplicată la adoptarea legii de revizuire a constituției trebuie să fie mai rigidă în raport nu numai cu procedura de adoptare a legii ordinare, dar și a legii organice. Există constituante care impun o condiție suplimentară în cazul restituirii în parlament a legii de revizuire constituțională pentru reexaminare, urmând ca aceasta să fie votată cu o majoritate mai mare decât prima dată. În această situație, suntem în prezența unui caz când dreptul de veto al șefului statului are un rol absolut esențial în materie de revizuire constituțională.

Ratificarea reprezintă etapa finală a procesului de revizuire a constituției. Este calificată ultima etapă de reflecție asupra legii de revizuire constituțională, înainte ca aceasta să devină definitivă. Dreptul respectiv depinde de cadrul normativ constituțional existent în stat, fiind acordat de către ansamblul constituțiilor fie șefului statului, fie este pus în sarcina poporului și se realizează prin intermediul referendumului. Pe lângă controlul *a priori* al propunerilor de revizuire de către Curtea Constituțională, există verificarea *a posteriori* a respectării procedurilor corecte de revizuire a Constituției, care este mult mai răspândită.

Unele constituții prevăd ratificarea legii de revizuire constituțională de către popor, prin intermediul referendumului. Astfel, trebuie să distingem două situații, și anume: atunci când legiuitorul constituent conferă referendumului un caracter obligatoriu și atunci când acesta este facultativ.

După cum observăm, limitele revizuirii constituționale reprezintă niște bariere care au menirea de a evita modificări legislative substanțiale în condiții de legalitate și democrație fragilă sau sub influența unor factori externi net inferiori legii supreme. Rolul și importanța revizuirii constituționale este suplinită nu doar prin limite temporale și materiale, dar și printr-un ansamblu de condiții impuse de legiuitor pentru a accentua celeritatea unei asemenea proceduri.

În al patrulea paragraf din capitolul trei - *Revizuirea constituției prin intermediul referendumului* s-a analizat aplicarea procedurii referendumului pentru revizuirea constituției. La modul general, referendumul reprezintă un proces eficient, care a trezit oarecum interesul poporului prin consultarea, implicarea și posibilitatea acestuia de a participa direct la luarea deciziilor de ordin politic și administrativ ale statului, reprezentând un veritabil exercițiu democratic în acest sens. Referendumul este considerat, alături de inițiativa legislativă cetățenească sau de dreptul cetățenilor de revocare directă a mandatului unor aleși ai lor, o formă directă de exercitare a puterii politice.

Referendumurile sunt un instrument de alegere în scopul adoptării sau legitimizării noilor constituții. Pe de altă parte, pe parcursul istoriei universale, democrația directă și-a arătat limitele, atunci când a fost utilizată de anumite partide politice pentru a introduce, spre exemplu, măsuri xenofobe sub pretextul protejării suveranității naționale și identității culturale. Democrația directă reprezintă un mecanism care, prin încurajarea participării cetățenilor și susținerea libertății exprimării, contribuie la evitarea conflictelor sociale și lansarea dezbaterilor publice asupra chestiunilor de importanță majoră.

Analizând conceptele de revizuire a constituției prin intermediul referendumului, am definit referendumul ca o procedură de tehnică juridică de consultare, prin care ca procedură electorală poporul își exercită suveranitatea națională, exprimându-și opțiunea direct asupra celor mai importante probleme ale colectivității, statului și națiunii, pentru soluționarea generală și obligatorie pentru societate și toate autoritățile publice.

Referendumul republican a apărut în anii postbelici, în perioada adoptării constituțiilor în noile state formate. În ultimele două sute de ani, referendumurile constituționale se practică intens, mai ales în Franța, unde constituția a fost revizuită de cel puțin 11 ori. Cercetarea acestui domeniu a permis concluzia că referendumul constituțional este unul distinct de referendum. Referendumul constituțional este unul dintre tipurile de referendumuri, pe lângă cel consultativ, decisiv și legislativ. Prin referendum constituțional, după cum s-a menționat în lucrare, se aprobă constituția sau unele legi de revizuire a constituției.

Comisia de la Veneția a definit referendumul constituțional ca votul popular privind problema revizuirii parțiale sau integrale a constituției unui stat (și nu a entităților sale federale), indiferent dacă votanții urmează să-și exprime opinia cu privire la un proiect specific de revizuire a constituției sau cu privire la o chestiune de principiu.

Analiza cercetărilor efectuate a permis definirea referendumului constituțional ca fiind expresia culturii și tradiției naționale, exercitată tehnico juridic prin votul popular național general al poporului referitor la aprobarea sau adoptarea constituției sau a unui proiect de lege cu privire la revizuirea constituției. Referendumurile constituționale la nivel național nu au un caracter obligatoriu pentru statele membre ale Consiliului Europei, dar ne exprimăm convingerea că recomandările pe care le conțin liniile directoare sunt de o importanță majoră.

Capitolul 4 al tezei, intitulat - *Cadrul național al Republicii Moldova de adoptare și revizuire a Constituției* este dedicat examinării teoretico-practice a modului de adoptare și de revizuire a Constituției Republicii Moldova. În acest capitol, s-a expus studiului științific la etapa inițială evoluția situației privind adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova, după care s-a expus analizei cadrul normativ național privind procedura de adoptare și revizuire a

Constituției Republicii Moldova, finalizând cu un studiu asupra modului de exercitare a suveranității poporului la adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova prin referendum constituțional.

Primul paragraf din capitolul patru, intitulat *Evoluția situației privind adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova*, s-a axat pe studiul cadrului istoric național, aplicat la diferite etape, privind procedura adoptării și revizuirii constituțiilor ce au fost în vigoare pe teritoriul actual al Republicii Moldova.

Pe teritoriul Republicii Moldova pentru prima dată a început să fie aplicată prima Lege Supremă – Constituția României din 1866 după 1918, când Basarabia a devenit parte a României. Din momentul separării de Imperiul Rus și unirii teritoriului statului nostru cu România, s-au parcurs etape în care au fost aplicate trei constituții monarhice, după care a avut loc o trecere expresă de la o constituție monarhică la două constituții socialiste sau patru, dacă luăm în considerație și constituțiile din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), și etapa trecerii, relativ lente, de la o constituție totalitară la o constituție democratică actuală din 1994. Adoptarea unui cadru național, care să creeze premisele adoptării unei constituții și dezvoltării constituționalismului în Republica Moldova, a fost posibilă doar după dobândirea suveranității și independenței. Ca repere fundamentale pentru adoptarea Constituției din 1994 au servit așa acte, precum Declarația cu privire la suveranitate din 23 iunie 1990, Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990 și Declarația cu privire la independență din 27 august 1991.

Ca lege supremă, Constituția Republicii Moldova în sistemul juridic normativ, este o constituție relativ rigidă, în sensul că ea admite revizuirea, dar numai printr-un sistem tehnic prestabilit, vizând inițiativa revizuirii, procedura acesteia și limitele revizuirii. În cazul revizuirii, trebuie să se țină seama de faptul că constituția este un act integral, toate prevederile sale fiind interconectate până la gradul în care conținutul unor prevederi ale Constituției determină conținutul altor prevederi ale acesteia.

Studiul realizat atestă concluzia că art. 141 alin. (1) lit. a) din Constituție conține în textul său o eroare de tehnică legislativă. Astfel, această normă prevede în susținerea inițiativei de revizuire a Constituției 200 000 de semnături ale cetățenilor cu drept de vot, însă obligă grupul de inițiativă să adune semnăturile a cel puțin 320 000 de alegători, eroare, care urmează a fi lichidată prin revizuirea Constituției.

În aspect evolutiv, posibilitatea revizuirii Constituției pe cale referendară și-a găsit consacrară exclusiv pe cale jurisprudențială, prin adoptarea Avizului nr. 3 din 6 iulie 2010 de către Curtea Constituțională asupra inițiativei de revizuire a art. 78 din Constituția Republicii Moldova prin referendum constituțional, în care s-a efectuat o interpretare coroborată a articolelor

2 și 75 din Constituție. Prin acest aviz, Curtea a consacrat referendumul la nivel constituțional ca o modalitate prin care poporul are posibilitatea de a exercita direct suveranitatea națională, exprimându-și voința cu privire la probleme de interes general sau care au o importanță deosebită în viața statului.

În exercitarea rolului său de unică autoritate de jurisdicție constituțională, Curtea Constituțională a semnalat Parlamentului existența mai multor lacune în legislația electorală cu privire la referendumurile democratice, menționând că titlul VI, intitulat „Referendumul”, din Codul electoral nu conține reglementări depline și clare privind referendumurile de natură să corespundă Codului de bune practici în materie de referendum, adoptat de Consiliul pentru Alegeri Democratice și de Comisia de la Veneția. Astfel, Curtea a reținut că, în lipsa unor reglementări constituționale exprese, regulile care guvernează revizuirea Constituției pe cale referendară urmează a fi deduse din cele aplicabile revizuirii Constituției pe cale parlamentară.

Studierea evoluției procedurilor constituționale în RM a fost eficientă pentru a concluziona că pentru perfecționarea procedurilor constituționale, în special a celor de revizuire a Constituției, considerăm necesară completarea Constituției cu o normă care să reglementeze obligația de a adopta o lege de revizuire a Constituției în cazul adoptării unei hotărâri a Curții Constituționale prin care s-a recunoscut neconstituțională o lege de revizuire a Constituției sau când dispozitivul hotărârii conține o decizie de revizuire a Constituției.

Procedura relativ flexibilă de revizuire a Constituției și lipsa procedurii de aprobare a legilor de revizuire prin referendum au condus la lipsa unei stabilități constituționale. Societatea noastră nu consideră acest fenomen extraordinar, ci firesc. Acest fapt a generat o criză politică, în care Parlamentul, Președintele Republicii și Guvernul s-au confruntat în lupta pentru revizuirea Constituției. Dezbaterile politice aprige în unele cazuri au finalizat cu adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a legii de revizuire a Constituției. Drept exemplu, la 5 iulie 2000, având drept bază proiectul propus de parlamentari, conform căruia singura instituție investită cu putere, adică Parlamentul, este aleasă prin sufragiu universal, egal, direct și liber exprimat și care, la rândul ei, alege Președintele țării. Aceste circumstanțe, au adus la concluzia că deși Legea Fundamentală nu prevede revizuirea sau aprobarea revizuirilor Constituției prin referendum, în cazul schimbării regimului constituțional consultarea poporului Republicii Moldova, ca purtător al suveranității, ar fi necesară.

În paragraful doi, intitulat - *Cadrul normativ național privind procedura de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova* au fost supuse cercetării normele naționale de drept privind adoptarea și revizuirea Constituției.

Studiul efectuat a demonstrat că Legea privind procedura de adoptare a Constituției Republicii Moldova nici nu a fost publicată, la moment fiind caducă. Parlamentul însă până în prezent nu a abrogat această lege, drept urmare actualmente pe paginile oficiale ale Parlamentului și ale unor partide este publicat proiectul unei noi constituții. Circumstanțele în cauză i-au determinat pe politicieni să mizeze pe posibilitatea adoptării unei noi constituții conform procedurii reglementate de Legea privind procedura de adoptare a Constituției Republicii Moldova.

Limitările procedurale privind revizuirea Constituției se referă la procedura specială de revizuire a Constituției prevăzută de aceasta. Limitările procedurale decurg din ansamblul reglementărilor constituționale și au drept scop protejarea valorilor universale pe care se întemeiază Constituția, ca lege supremă și contract social, statul ca un bun comun al întregii societăți, menținerea armoniei acestor valori, precum și armonia prevederilor Constituției.

Trebuie reținute constatările științifice, potrivit cărora dreptul poporului de a iniția revizuirea Constituției, denumit și inițiativa populară, anterior a fost reglementat de Legea cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției, care în 2022 a fost abrogată pe motiv că aspectele reglementate de legile respective se regăsesc și în Codul electoral. Autorul studiului nu consideră această motivare suficientă și clară, iar în cazul declanșării unei astfel de inițiative, aceasta va provoca neînțelegeri și conflicte politice și normative.

Constituția prevede proceduri diferite pentru revizuirea Constituției și modificarea legilor organice sau ordinare. Procedura specială de adoptare a legii constituționale nu poate fi confundată cu procedura de adoptare a legilor. Procedură specială de revizuire a Constituției a fost prevăzută pentru a asigura stabilitatea dispozițiilor constituționale, astfel încât revizuirea Constituției să se efectueze numai atunci când este necesar și să se excludă orice revizuire pripită și arbitrară a Constituției.

În acest compartiment au fost identificate șapte cerințe speciale, care reprezintă limite de fond și de procedură cu privire la revizuirea Constituției, spre deosebire de cea de modificare a legilor, aceasta fiind procedura specială de revizuire, prevăzută de Constituție.

Drept urmare a importanței Legii Supreme în sistemul de drept s-a ajuns la concluzia că pentru proiectele de legi de revizuire a Constituției, când Curtea Constituțională avizează repetat un proiect de lege de revizuire a ei, amendat substanțial în cadrul celei de-a doua lecturi în Parlament, acest proiect urmează să parcurgă toate procedurile prevăzute pentru adoptarea legilor constituționale, inclusiv cu respectarea termenului de 6 luni în care nu poate fi adoptat, de la depunerea proiectului de lege în Parlament împreună cu avizul Curții Constituționale.

Analizând aspectele de drept, am ajuns la concluzia că această lege, fiind adoptată în 2023 pentru executarea hotărârii Curții Constituționale din 2013, este una întârziată, dar din punct de

vedere al procedurii aplicate este și pripită. Calificativul de pripită am aplicat-o ca urmare a opiniei că ar fi fost mai binevenit ca Parlamentul inițial să fi modificat Legea 100/2017, unde să fi reglementat mai clar procedura de executare a oricăror hotărâri a Curții Constituționale.

Dispozițiile constituționale care restricționează revizuirea Constituției au valoare juridică supremă și nu pot fi eludate, ele își fundamentează poziția pe existența unor principii și dispoziții ale legiuitorului constituant originar, care se impun puterii constituționale derivate.

S-a considerat oportună adoptarea unei legi organice de către legiuitor cu privire la procedura de adoptare și revizuire a Constituției, care ar permite să concretizeze și să detalieze intenția legiuitorului constituant și, de asemenea, să reflecte cu exactitate întreaga procedură ce urmează a fi aplicată în această parte. În aceeași ordine de idei considerăm că ar fi imperios de adoptat și o lege specială care ar viza procedura declanșării și implementării rezultatelor, precum și a efectelor acesteia, în cazul revizuirii constituției.

În paragraful trei din capitolul patru, intitulat - *Exercitarea suveranității poporului la adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova prin referendum constituțional*, am reflectat posibilitatea participării directe a corpului electoral la legiferare, care poate fi efectuată prin intermediul referendumului, care poate fi utilizat la aprobarea sau adoptarea unor texte de reglementare a relațiilor sociale, inclusiv al celor fundamentale reglementate de Constituție. Studiul efectuat a permis de a constata, că adoptarea Constituției de șeful statului a fost posibilă în istoria modurilor de adoptare a constituțiilor acordate și plebiscitare, iar prin organele reprezentative au fost adoptate constituțiile pact, convenție și parlamentare.

Prin intermediul referendumului puține constituții au fost adoptate direct de către electorat, fără examinarea prealabilă a proiectului de către organele constituționale ale statului (de exemplu, Constituția Franței din 1958, Constituția Rusiei din 1993, Constituția Kazahstanului din 1995). În țările în curs de dezvoltare (Algeria, Birmania, Benin, Madagascar, Etiopia ș. a.) modalitatea respectivă este utilizată mult mai frecvent. Astfel, doar în perioada cuprinsă între 1989 - 1993, prin intermediul referendumului, au fost adoptate constituțiile a 16 țări din Africa. Totodată, în ultimele decenii, s-a democratizat vizibil însuși procesul de elaborare și discutare a proiectelor de constituție înainte de organizarea referendumurilor.

Referendumul este una din cele mai avansate forme de manifestare a democrației, însă nu suntem de acord ca acest procedeu de tehnică legislativă să fie folosit pentru adoptarea sau revizuirea constituțiilor, în lipsa votului anterior al unui organ reprezentativ și competent, al Parlamentului sau, cel mai corect ar fi, al Adunării Constituante. În statele cu democrații dezvoltate (Italia – 1947, Grecia – 1975, Portugalia – 1976, Spania – 1978, România – 1991 ș.a.)

referendumul a fost utilizat cel mai frecvent anume ca o formă de confirmare definitivă a constituției examinate și adoptate de către organul reprezentativ.

Analiza efectuată pe plan național, a demonstrat convingător că adoptarea constituției sau a amendamentelor constituționale prin referendum nu este expres reglementată de textul Constituției Republicii Moldova. Au existat încercări de a aplica în practică această procedură pe cale politică, prin susținerea Parlamentului, și jurisprudențială, prin susținerea indirectă a Curții Constituționale. Legea Supremă conține prevederi exprese doar privind revizuirea Constituției de către Parlament, o altă procedură decât votarea în Parlament nu prevede Constituția. Astfel, revizuirea Constituției a avut loc exclusiv prin intermediul Parlamentului.

Prin Avizul nr. 3 din 6 iulie 2010 asupra inițiativei de revizuire a art. 78 din Constituția Republicii Moldova prin referendum constituțional, Curtea Constituțională a admis, implicit, modificarea Constituției prin referendum constituțional. Pe de altă parte, Curtea Constituțională nu a ajuns să se pronunțe niciodată pe marginea efectelor juridice ale acestui referendum constituțional, dat fiind faptul că acesta a fost invalidat pentru lipsă de cvorum.

Posibilitatea desfășurării referendumului constituțional pentru modificarea Constituției a fost consacrată pe cale jurisprudențială, prin interpretarea funcțională și coroborată a normelor constituționale. Or, textul Constituției nu prevede expres posibilitatea organizării referendumurilor constituționale decizionale, altele decât cele pentru validarea legilor constituționale adoptate de Parlament pentru revizuirea dispozițiilor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și a celor privind neutralitatea permanentă a statului, prevăzută de articolul 142 alin. (1) din Constituție.

Cercetarea efectuată a permis să se concluzioneze că existența unor proceduri rigide pentru revizuirea Constituției este un principiu important al constituționalismului democratic, care încurajează stabilitatea politică, eficiența, legitimitatea, calitatea procesului decizional, precum și protecția drepturilor și intereselor non-majorității. Principala arenă pentru procedurile de revizuire constituțională ar trebui să fie Parlamentul național, ca instituția cea mai în măsură să dezbată și să ia în considerare astfel de probleme. Recurgerea la un referendum popular pentru a decide cu privire la revizuirea Constituției trebuie să se limiteze doar la acele sisteme politice în care acest lucru este cerut de Constituția însăși, care se aplică în conformitate cu procedura stabilită, și nu ar trebui să fie utilizat ca un instrument pentru evitarea procedurilor parlamentare sau să submineze principiile democratice fundamentale și drepturile omului.

Din aceste considerente s-a concluzionat că instanța constituțională trebuie să vegheze la neutilizarea acestui instrument în alte scopuri decât cel pe care legiuitorul constituent l-a avut în

vedere la consacarea referendumului ca instituție juridică esențială într-un stat de drept o formă de participare directă a cetățenilor la luarea deciziilor.

Ar fi oportun să fie adoptată de către legiuitor o lege organică privind procedura de adoptare a unei constituții, care ar permite concretizarea și detalierea intenției legiuitorului constituant și ar reflecta cu exactitate acțiunile ce urmează a fi întreprinse. În aceeași ordine de idei, s-a considerat necesar ca această lege specială să descrie acțiunile de implementare a rezultatelor, precum și a efectelor, în cazul revizuirii constituției. Concluziile sus-menționate au rezultat din inexistența unui cadru național unificat în această materie, fapt ce a generat unele confuzii în înțelegerea mecanismului de adoptare și respectiv, de revizuire a constituției, circumstanțe care au generat și ar putea să genereze în continuare inadvertențe și dezechilibre în arhitectura constituțională. Bineînțeles că propunerile din prezentul capitol nu au drept scop să reducă rigiditatea Constituției noastre, ci să asigure perceperea și aplicarea corectă a normelor constituționale.

Legislația ar trebui să prevadă desemnarea de către Președintele țării a membrilor unei Comisii de revizuire a Constituției, care să fie aprobată de Parlament. Acest lucru va reduce suspiciunea că membrii unei Comisii de revizuire a Constituției servesc intereselor guvernării. Legislația ar trebui, de asemenea, să precizeze mandatul Comisiei de revizuire a Constituției, care să includă conducerea și facilitarea educației civice, pentru a impulsiona discuțiile publice și a contribui la conștientizarea problemelor constituționale. Ar trebui să i se ceară Comisiei de Revizuire a Constituției să colecteze și să colaboreze opiniile oamenilor, printre altele prin vizitarea fiecărei circumscripții electorale. Legislația ar trebui, de asemenea, să prevadă o participare larg răspândită a publicului și o incluziune socială în procesul reformelor constituționale.

Cu ajutorul aplicării unei interpretări textuale a normelor constituționale, precum și din punct de vedere conceptual al instituției adoptării Constituției sau al revizuirii acesteia, rezultă în mod evident că organul abilitat să adopte Constituția sau să o modifice în RM este cu precădere Parlamentul, iar etapa ulterioară a acesteia este inițierea referendumului prin intermediul căruia doar se aprobă proiectul respectiv adoptat de către Parlament.

Cercetarea conturează ferm concluzia că un proiect de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției urmează a fi adoptat în toate cazurile de către Parlament și ulterior supus aprobării de către popor prin intermediul referendumului, bineînțeles cu respectarea procedurii de solicitare a avizului Curții Constituționale. Drept consecință, doar prin adoptarea unei legi speciale cu privire la adoptarea și revizuirea Constituției, această delimitare, inclusiv din punct de vedere procedural, ar putea fi reglementată în mod uniform și în corespundere cu normele constituționale.

Calitatea de Lege Supremă a Constituției Republicii Moldova, consacrată de art.7 din Constituție, a fost susținută de normele adoptate de Adunarea Constituantă prin titlurile V și VI din Constituție, cu privire la controlul constituționalității legilor și procedura revizuirii Constituției. Drept rezultat, aplicând clasificarea constituțiilor după criteriul revizuirii constituției, plasează Constituția Republicii Moldova în cadrul constituțiilor rigide, fiind reglementată procedura revizuirii printr-un sistem tehnic prestabilit, mult mai rigid în raport cu legile ordinare și organice. Această procedură vizează procedura inițiativei revizuirii, limitele revizuirii și însuși procedura adoptării legii de revizuire. În baza nivelului rigidității procedurii de revizuire, constituțiile rigide pot fi plasate în două categorii: statice și suple. Constituția Republicii Moldova în baza acestei clasificări este o constituție rigidă suplă.

S-a relevat o deosebire esențială între *adoptarea* și *aprobarea* Constituției, la nivel de proiect, prin care s-a stabilit că între acești termeni nu există o conexiune de sinonimie, prin urmare este necesar a efectua o diferențiere. Cu toate acestea, Codul electoral al Republicii Moldova operează cu o terminologie diferită de cea cuprinsă în Constituție. Astfel, articolul 185 alin. (1) lit. a) din Codul electoral, cu titlul marginal *Problemele supuse referendumului republican*, menționează că referendumului republican pot fi supuse problemele privind adoptarea și revizuirea Constituției Republicii Moldova. Considerăm că un proiect de adoptare a unei noi Constituții sau de revizuire urmează a fi adoptat în toate cazurile de către Parlament și ulterior supus aprobării de către popor prin intermediul referendumului, bineînțeles cu respectarea procedurii de solicitare a avizului Curții Constituționale în acest sens.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prezenta cercetare se înscrie în eforturile ce au ca scop soluționarea unei probleme științifice actuale, de importanță majoră în domeniu, care constă în identificarea și aprecierea modalităților adoptării și revizuirii constituțiilor în dreptul diferitelor state, fapt ce a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului constituțional a celor mai relevante moduri în vederea implementării celor mai avansate experiențe în sistemul național de drept, în eventualitatea adoptării unei noi constituții sau revizuirii Constituției Republicii Moldova.

Prin urmare, rezultatele științifice cele mai importante care au fost obținute și care reflectă problema menționată exprimă contribuția autorului la dezvoltarea dreptului constituțional ca știință și pot fi rezumate în următoarele **concluzii generale**:

1. Problemele legate de dezvoltarea istorică a instituțiilor, evaluarea conceptuală a termenilor, tipologiile constituțiilor și procedurile aplicabile lor constituie o preocupare pentru un număr impresionant de autori, care analizează diferite aspecte ale adoptării și revizuirii constituțiilor. Cercetările în domeniu au demonstrat că fiecare procedeu de modificare sau de revizuire a constituției este influențat cu precădere de tradițiile și obiceiurile statului, de nivelul de dezvoltare al statului din punct de vedere politic, economic, social, precum și de filele istorice din spatele fiecărui stat. Cu toate acestea, analiza științifică a conceptelor de *adoptare*, *modificare*, *revizuire*, *aprobare prin referendum* se face în mod restrâns în literatura autohtonă, ceea ce duce uneori la confundarea acestor noțiuni, cel mai des în rândurile decidenților. Ca urmare, este necesară declanșarea și efectuarea unei noi direcții de cercetare privind momentele cheie legate de procedurile aplicabile adoptării și revizuirii constituțiilor
2. Principiul stabilității constituției este un principiu de bază, pe care guvernările care pretind că se conduc de principiile statului de drept în cadrul procedurilor de revizuire a constituției, trebuie să îl respecte cu mai multă strictețe. Rigiditatea constituțiilor încurajează stabilitatea politică, eficiența, legitimitatea, calitatea procesului decizional, precum și protecția drepturilor și libertăților tuturor membrilor societății. Consecința ridicării principiului stabilității Constituției Republicii Moldova la nivelul unui principiu constituțional de Curtea Constituțională, demonstrează încercarea de a ridica gradul de responsabilitate și stabilitate politică pentru majoritățile parlamentare din cadrul Parlamentului Republicii Moldova.¹⁷

¹⁷ Crigan D., Revigorarea principiului stabilității Constituției în jurisprudența Curții Constituționale. În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin Cercetare și Inovare” cu prilejul aniversării a 70 de ani de la fondarea Universității de Stat din Moldova 28-29 septembrie 2016, Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Volumul II, Chișinău: CEP USM, 2016, p. 233-237

3. Puterea constituantă, ca adunare constituantă reprezintă instituția dreptului constituțional, care poate fi definită ca *autoritatea instituită de popor ca titular al suveranității naționale, investită cu prerogativele de elaborare, adoptare și punere în vigoare sau de revizuire ulterioară a normelor cu putere juridică supremă, ce reglementează relațiile sociale fundamentale într-o societate organizată în stat*. Au fost identificate următoarele trăsături definitorii ale puterii constituante pentru un stat democratic: organ competent să adopte constituția; justificarea legitimității acțiunilor puterii constituante; exprimă conștiința colectivității constituite în stat; titularul puterii constituante este poporul.¹⁸

4. Constituția Republicii Moldova nu face o delimitare între termenii „modificare” și „revizuire”. Astfel, în titlul VI este utilizat termenul „Revizuirea Constituției”, iar la art.143 în toate reglementările este utilizat termenul „modificarea Constituției”. Am ajuns la concluzia că termenul „revizuirea” este unul mai rigid în comparație cu cel de „modificare”, deși ambii având scopul de a reexamina, cerceta, perfecționa sau schimba. În acest sens, este necesară nu numai revizuirea Constituției, dar și modificarea legislației.¹⁹

5. Procedura revizuirii constituției are o importanță substanțială pentru stabilitatea constituției, din care cauză, aceasta a servit ca criteriu pentru clasificarea constituțiilor în două tipuri: rigide și flexibile. Suntem de părerea că această tipizare nu corespunde în totalitate realităților actuale în domeniu. Din aceste considerente, am propus o altă tipizare a constituțiilor, în dependență de modul de revizuire în: **acordate** – constituțiile revizuite unipersonal de anumite autorități prin emiterea unor decrete, de obicei aceste autorități fiind șefii de stat în monarhii; **cutumiare** – constituțiile care se revizuiesc prin recunoașterea unor cutume ca norme constituționale, de obicei, fiind revizuirea constituțiilor cutumiare; **parlamentare** – constituțiile ce se revizuiesc numai de Parlament, în calitatea sa de adunare constituantă, după o procedură deosebită, mai rigidă decât legea. Aceste tipuri de constituții pot avea și forma constituțiilor revizuite în cadrul unor ședințe speciale ale parlamentului, precum ședințele unite ale ambelor camere ale parlamentului; **convenții** sunt constituțiile adoptate de adunări special alese pentru revizuirea constituției sau special formate pentru acest scop; **referendare** – acele constituții care după procedura revizuirii în cadrul Parlamentului sau Conventului mai necesită a fi ratificate de popor în cadrul referendumului.²⁰

¹⁸ Crigan D., „Reflecții teoretice privind revizuirea constituțiilor”. Chișinău: Revista Națională de Drept, nr.3, 2016, p.65-67.

¹⁹ Crigan D., „Aspecte terminologice aplicate procedurilor de revizuire a constituțiilor”. Chișinău: Revista Națională de Drept, nr.4, 2016, p.58-60

²⁰ Crigan D., „Reflecții teoretice privind revizuirea constituțiilor”. Chișinău: Revista Națională de Drept, nr.3, 2016, p.65-67.

6. Un element esențial în procedura de revizuire a constituției, care se regăsește în procedurile constituționale ale tuturor statelor democratice, reprezintă *avizarea obligatorie* a proiectelor de legi de revizuire a Constituției de către Curtea Constituțională. Avizele Curții Constituționale sunt obligatorii inclusiv pentru amendamentele ce se aduc la legile constituționale în procesul de adoptare în Parlament. În acest sens, sunt necesare modificări aduse legislației pentru a evita neexecutarea Hotărârilor Curții Constituționale nr.7 din 4 martie 2016 și nr.24 din 27 iulie 2017 motivările și dispozițiile cărora declară neconstituționale unele norme constituționale și legale, dar la moment sunt aplicate cu titlu de lege.²¹

7. Constituția Republicii Moldova, reglementând prin norma specială expresă a art.143 modul său de revizuire, nu permite adoptarea unei legi constituționale prin referendum. Tentativa eșuată de adoptare în 2010 a unei legi constituționale prin referendum, evitând Parlamentul, a demonstrat scepticismul cetățenilor în privința adoptării de popor a oricăror texte legislative. Pentru Republica Moldova cel mai echilibrat mod de adoptare a legilor constituționale este cel prevăzut în textul ei cu titlu de normă specială, în raport cu normele cu titlu de norme generale din articolele 2 și 75 din Constituție – prin Parlament. Propunem suplینirea acestei proceduri cu aprobarea ulterioară obligatorie a legii constituționale prin referendum. În acest sens, este necesară modificarea Codului electoral, care, contrar Constituției, admite adoptarea unei legi constituționale prin referendum.

8. Am relevat o deosebire esențială între *adoptarea și aprobarea* Constituției, la nivel de proiect, prin care s-a stabilit că între acești termeni nu există o conexiune de sinonimie și necesită a fi efectuată o diferențiere. Cu toate acestea, Codul electoral al Republicii Moldova operează cu o terminologie diferită de cea cuprinsă în Constituție.²²

În baza studiului realizat, a deficiențelor constatate și a concluziilor la care am ajuns în urma trasării obiectivelor pentru studiul dat, considerăm binevenite următoarele **recomandări** în domeniul dreptului constituțional:

1. Revizuirea Constituției Republicii Moldova:
 - a) art.63 alin.(3) – cuvântul „modificată” se va substitui cu cuvântul „revizuită”;
 - b) art.143 – cuvintele „modificarea” se vor substitui cu cuvântul „revizuirea”.
 - c) se va completa norma constituțională a art.140 cu un nou alineat – „(3) Autoritățile publice centrale, la executarea Hotărârii Curții Constituționale, abrogă normele sau unele părți ale acestora declarate neconstituționale, inclusiv normele constituționale.”

²¹ Crigan D., Zaporozan V., „Metamorfoza adoptării și revizuirii Constituției Republicii Moldova”. În: Studia Universitatis. Seria „Științe Sociale”, 2019, nr.1, p.21-26.

²² Crigan D., „Methods of Revising the Constitution of the Republic of Moldova”. În: Scientific symposium of young researchers : Dedicated to the 25th anniversary of the Academy of Economic Studies of Moldova, Ed. a 14-a (April 22-23, 2016) : Collection of articles. – Chișinău: ASEM, 2016. Vol 1. p.283-287.

2. Adoptarea Legii organice „Privind procedura de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova”, care ar concretiza și detalia întreaga procedură ce urmează a fi aplicată atât la adoptarea, cât și la revizuirea Constituției Republicii Moldova

3. A completa articolul 82 din Regulamentul Parlamentului cu un nou alineat (4) în următoarea redacție: „(4) Nu pot fi supuse votului amendamentele ce modifică în mod esențial proiectul de lege constituțională.”

4. A completa articolul 83 din Regulamentul Parlamentului cu un nou alineat (4) în următoarea redacție: „(4) Proiectul de lege constituțională în lectura finală nu poate fi modificat esențial în raport cu proiectul avizat de Curtea Constituțională.”

Problema științifică soluționată rezidă în identificarea modalităților adoptării și revizuirii constituțiilor în dreptul diferitelor state, fapt ce a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului constituțional a modalităților respective în vederea implementării celor mai înaintate experiențe în sistemul național de drept, în eventualitatea adoptării unei noi constituții sau revizuirea Constituției Republicii Moldova.

Cercetările în perspectivă sunt direcționate spre:

- a) Procesul de elaborare a unei legi cu privire la procedura adoptării și revizuirii Constituției;
- b) Cercetarea perspectivelor de reglementare corectă a procedurilor constituționale în Republica Moldova;
- c) Studiul practicii existente a reformelor constituționale în Republica Moldova și în țările străine, determinarea pe această bază teoretică a caracteristicilor tipologice ale reformelor constituționale.

Avantajele elaborărilor propuse constau în elucidarea esenței și a particularităților modalităților de adoptare și revizuire a Constituției Republicii Moldova și a altor constituții ale statelor lumii, iar concluziile formulate vin să aprecieze situația cadrului național în domeniu și să propună oportunități de optimizare a acestuia.

Impactul asupra științei și culturii. Prin rezultatele, concluziile și recomandările sale științifice, lucrarea reprezintă un aport semnificativ la problematica adoptării și revizuirii constituției, contribuind la dezvoltarea continuă a științei dreptului constituțional. În același timp, prin conținutul său, teza este de natură să prefigureze noi direcții de cercetare științifică în domeniu.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia utilizată în cadrul cercetării conține o listă de 209 titluri, oglindind izvoarele informative studiate, care conțin rezultatele investigațiilor de bază ale reprezentanților doctrinei juridice naționale și din alte state. În cadrul acestor titluri se face trimitere la 27 de constituții ale statelor lumii, coduri, legi și hotărâri ale Parlamentului, hotărâri și avize ale Curții Constituționale, hotărâri ale Curții Europene și alte acte normative din țară și de peste hotare. Din cercetările științifice efectuate, care au fost studiate la elaborarea tezei de doctor, pot fi menționate următoarele titluri:

Surse în limba română:

1. ARSENI A. „Drept constituțional și instituții politice, Tratat”, Vol. I. Ed. a 3-a, actualizată și restructurată. Chișinău: CEP USM, 2021;
2. ARSENI A. „Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizare practică: monografie. Chișinău: CEP USM, 2013;
3. ARSENI A. Jurisdicția Constituțională a Republicii Moldova. Chișinău, 2000;
4. GUCEAC I. Tratat elementar de drept constituțional, vol. I, Chișinău: S.n., 2020 (ÎS FEP „Tipografia Centrală” 2020);
5. GUCEAC I. „Constituțiile statelor lumii: (abordare rezumativă)”. Chișinău: Cartier, 2016;
6. GUCEAC I, Constituția la răscruce de milenii, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, Chișinău, 2013;
7. CÂRNAȚ T. „Drept constituțional și instituții politice”. Partea I-a. USM, departamentul „Drept public”. Chișinău: Tipogr.: „Print-Cairo” S.n. 2020, ISBN 978-9975-56-723-7;
8. CÂRNAȚ T., Drept constituțional, Chișinău, 2004;
9. POPA V., „Tratat de drept constituțional și instituții politice”, Ed. a 2-a, rev. și ad. Chișinău: S.n., Notograf Prim SRL, 2021;
10. ȚURCAN S. „Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene.” Materialele conferinței „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, Chișinău, Moldova, 10 decembrie 2013 - 14 noiembrie 2014. Chișinău: ULIM, 2015;
11. COSTACHI Gh. „Realizarea Constituției – obiectiv major într-un stat de drept”. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003;
12. COSTACHI Gh. „Rolul justiției în edificarea statului de drept”, Chișinău: Print-Caro, 2021;
13. SLUSARENCO S., Sisteme constituționale comparate: Note de curs. Chișinău: CEP USM, 2016;

14. ZAPOROJAN V., „Criza constituțională: responsabilități și consecințe”, Chișinău: „Justiția constituțională” Supliment al revistei „Legea și viața” nr.3, 2010;
15. ZAPOROJAN V., „O revizuire constituțională contrară voinței suveranului.” Chișinău: „Administrarea publică.” Chișinău, 2011;
16. MURARU I., Drept constituțional și instituții politice, București, 1993;
17. IONESCU Cr., Tratat de drept constituțional contemporan, Ed. a 2-a, București, C.H. Beck, 2008;
18. MURARU I., Tănăsescu S. „Constituția României. Comentariu pe articole.” București: C.H.Beck, 2008;
19. DELEANU I. „Instituții și proceduri constituționale”. București: C.H.Beck, 2006;
20. IORGOVAN A. „Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală”. București: Galeria J.L.Calderon, 1994;
21. TĂNĂSESCU S., „Despre evaluarea Constituțiilor”. Disponibil: <https://abcjuridic.ro/obligativitatea-deciziilor-curtii-constitucionale/> ;
22. TĂNĂSESCU S., „Revizuirea Constituției (I): Fiecare popor are Constituția pe care o merita”. Disponibil: <http://m.ziare.com/politica/revizuirea-constitutiei-i-fiecare-popor-are-constitutia-pe-care-o-merita-1217912-font1> ;
23. TOADER T., Safta M. „Evoluția constituționalismului în România.” București: Revista de drept constituțional, nr.1, 2015;

Surse în limbile engleză, franceză, rusă și în alte limbi:

24. BURDEAU G., Hamon F., Troper M. „, Droit constitutionnel”. Paris: L.G.D.J., 1993;
25. CADOUX C. „,Droit constitutionnel et institutions politiques”, Vol.I. Paris: Cujas, 1973;
26. BEAUD O. „,La puissance de l’État”. Paris: Presses Universitaires de France, 1994;
27. BIRMONTIENE T. „,Unison în interpretare constituțională: Evoluția doctrinară a Curților Constituționale din Lituania și Moldova (despre forma de guvernământ)”. Disponibil: <http://new.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=928&t=/Media/Publicatii/Unison-in-interpretare-constitutionala-Evolutia-doctrinara-a-Curtilor-Constitutionale-din-Lituania-i-Moldova-despre-forma-de-guvernament/> ;
28. BÖCKENFÖRDE E-W. „,Constitutional and Political Theory”. Oxford: University press, 2017;
29. BULLOCK K.; Johnson P., „,The Impact of the Human Rights Act 1998 on Policing in England and Wales”. The British Journal of Criminology, 2012, Volume 52 (3), p.630-650.

Disponibil: <https://www.deepdyve.com/lp/ou-press/the-impact-of-the-human-rights-act-1998-on-policing-in-england-and-6dgDdrTS5D?key=OUP> ;

30. BURDEAU G., Hamon F., Troper M. „Droit constitutionnel”. Paris: L.G.D.J., 1993;
31. CADART J., „Institutions politiques et droit constitutionnel”, Ed. a II-a, vol. I, Paris: Revue internationale de droit comparé, 1981;
32. CARRÉ DE MALBERG Raymond. „Contribution à la Théorie générale de l’Etat”, Paris: Dalloz, 2003, xx. See Olivier Beaud, La puissance de l’état (Paris: Presses Universitaires de France, 1994);
33. DUVERGER M. „Constitutions et documents politiques”. Paris: P.U.F., 1974;
34. SIEYÈS Emmanuel-Joseph, „Qu’est-ce que le Tiers état ?”, Paris: Éditions du Boucher, 2002, 85 p. <http://www.leboucher.com/pdf/sieyes/tiers.pdf> (vizionat 20.05.2023)
35. IVANOV V. „Конституционное право Республики Молдова”. Ed.II, Chişinău: ULIM, 2000;
36. ЧИРКИН В.Е. „Конституционное право зарубежных стран”. Москва: Юристъ, 1997;
37. ЧИРКИН В.Е. „Конституция в XXI веке: Сравнительно-правовое исследование”. Москва: НОРМА ИНФРА-М, 2011;
38. ЛУЧИН В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. М.: ЮНИТИ ДАНА, 2002;
39. МАМИТОВА Н. „Российский конституционализм : история и современность”. Teză de doctor în drept, Челябинск, 2010;
40. ТИУНОВА Л.Б. Право. Конституция. Правовое государство (Концепции демократического конституционализма правового государства): Автореф. дис. . д-ра юрид. наук. СПб., 1992;

Lista de lucrări relevante la tema tezei elaborate de autor:

41. **CRIGAN D.** „Aspecte teoretice privind puterea constituantă”. Chişinău: Revista Naţională de Drept, nr.5, 2017;
42. **CRIGAN D.** „Revigorarea principiului stabilităţii Constituţiei în jurisprudenţa Curţii Constituţionale”. În: Materialele conferinţei ştiinţifice naţionale cu participare internaţională „Integrare prin Cercetare şi Inovare” cu prilejul aniversării a 70 de ani de la fondarea Universităţii de Stat din Moldova, 28-29 septembrie 2016, Rezumate ale comunicărilor. Ştiinţe sociale, Volumul II, Chişinău: CEP USM, 2016;
43. **CRIGAN D.**, „Aspecte terminologice aplicate procedurilor de revizuire a constituţiilor”. Chişinău: Revista Naţională de Drept, nr.4, 2016;

44. **CRIGAN D.**, „Methods of Revising the Constitution of the Republic of Moldova”. În: Scientific symposium of young researchers : Dedicated to the 25th anniversary of the Academy of Economic Studies of Moldova, Ed. a 14-a (April 22-23, 2016) : Collection of articles. – Chișinău: ASEM, 2016;
45. **CRIGAN D.**, „Reflecții teoretice privind revizuirea constituțiilor”. Chișinău: Revista Națională de Drept, nr.3, 2016;
46. **CRIGAN D.**, Zaporojan V. „Metamorfoza adoptării și revizuirii Constituției Republicii Moldova”. În: Studia Universitatis. Seria „Științe Sociale”, 2019, nr.8 (128);
47. **CRIGAN, D.**, „Revizuirea Constituției prin referendum în tranziția democratică”. În: Conferința Științifică Internațională "Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii", (22-23 septembrie 2017) : Culegere de articole – Chișinău : ASEM, 2018 – Vol II.

**LISTA LUCRĂRILOR
ȘTIINȚIFICE ȘI METODICO-DIDACTICE**

ale dlui **Dragoș CRIGAN**, magistrul în drept, lector universitar, doctorand USM

LUCRARI ȘTIINȚIFICE :

2. Articole în diferite reviste științifice

2.3. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, cu indicarea categoriei

- 1. CRIGAN, Dragoș, ZAPOROJAN, Veaceslav, *Metamorfoza adoptării și revizuirii Constituției Republicii Moldova*. În: Studia Universitatis. Seria „Științe Sociale”, 2019, nr.1, p.21-26., 0,9 c.a., ISSN 1814-3199 categoria B.**
- 2. CRIGAN, Dragoș, Beșelea Eugeniu, *Nulitatea absolută a actelor procedurale în procesul penal. Aspecte practice ce țin de judecarea cauzelor penale privind infracțiunile deosebit de grave și excepțional de grave*. În: Revista Națională de Drept, Chișinău, 2017, nr.6, p. 26-30, 0,7 c.a., ISSN 1811-0770, categoria C.**
- 3. CRIGAN, Dragoș, *Aspecte terminologice aplicate procedurilor de revizuire a constituțiilor*. În: Revista Națională de Drept, Chișinău, 2016, nr.4, p. 58-60, 0,5 c.a., ISSN 1811-0770, categoria C.**
- 4. CRIGAN, Dragoș, *Reflecții teoretice privind revizuirea constituțiilor*. În: Revista Națională de Drept, Chișinău, 2016, nr. 3, p. 65-67, 0,5 c.a., ISSN 1811-0770, categoria C**

3. Articole în culegeri științifice științifice

3.2. culegeri ale conferințelor internaționale

- 5. CRIGAN, Dragoș, *Revizuirea Constituției prin referendum în tranziția democratică*. În: Conferința Științifică Internațională "Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii", (22-23 septembrie 2017) : Culegere de articole – Chișinău,: ASEM, Vol II, 2018, p. 132-139, 0,7 c.a. ISBN 978-9975-75-892-5**

4. Materiale/ teze la forurile științifice

4.1. conferințe internaționale (peste hotare)

- 6. CRIGAN, Dragoș, *Rigiditatea Constituției – garanție a stabilității relațiilor sociale*. În: Universitatea „Petre Andrei” din Iași. Sesiunea anuală de comunicări științifice la nivel național. Editia a XXIII-a. „Dimensiuni contemporane ale dezvoltării. Fundalul românesc al sincronizării europene. Iași, 5-6 iunie 2015, p. 216-221, 0,7 c.a.**

4.3. conferințe cu participare internațională

- 7. CRIGAN, Dragoș, *Methods of Revising the Constitution of the Republic of Moldova*. În: Scientific symposium of young researchers : Dedicated to the 25th anniversary of the Academy of Economic Studies of Moldova, Ed. a 14-a (April 22-23, 2016) : Collection of articles. – Chișinău: ASEM, 2016. Vol 1, 0,4 c.a. ISBN 978-9975-75-821-5.**

4.4. conferințe naționale

- 8. CRIGAN, Dragoș, *Revigorarea principiului stabilității Constituției în jurisprudența Curții Constituționale*. În: Universitatea de Stat din Moldova. Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare” din 28-29 septembrie 2016, Rezumatele comunicărilor, Științe juridice, Chișinău: CEP USM, 2016, p. 233-237, 0,5 c.a. ISBN 978-9975-71-414-3**

Total coli de autor: 4,9

ADNOTARE

la teza de doctor în drept, *specialitatea: 552.01*, la tema „Modalitățile de adoptare și revizuire a constituției”, autor Crigan Dragoș, Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cuprinzând 212 surse – în total 155 de pagini de text de bază. Rezultatele obținute au fost publicate în 8 articole științifice.

Cuvinte-cheie: constituție, adoptare, revizuire, aprobare, referendum, constituționalism, subiect de inițiere a revizuirii, putere constituantă, stat de drept.

Domeniul de studiu: drept public (dreptul constituțional).

Scopul lucrării: identificarea multidimensională și comparativă a celor mai democratice proceduri de adoptare și revizuire a constituțiilor pentru implementarea acestora în sistemul național de drept, în scopul asigurării legitimității și stabilității Constituției Republicii Moldova.

Obiectivele lucrării: elucidarea aspectelor conceptuale cu privire la supremația și stabilitatea constituției; studierea doctrinei juridice, a procedurilor și tipologiei aplicate la adoptarea constituției; cercetarea procedurilor aplicate la revizuirea constituțiilor; elucidarea elementelor cheie privind revizuirea constituției prin intermediul referendumului; analiza teoretico-practică a modului de adoptare și de revizuire a Constituției RM; studierea cadrului constituțional național cu privire la dreptul subiecților de a iniția revizuirea; analiza oportunității de implementare a procedurii de adoptare a unei noi constituții sau de revizuire a Constituției RM prin referendum.

Noutatea și originalitatea științifică a studiului rezidă în analiza modalității de adoptare și revizuire a Constituției RM prin prisma experienței procedurilor de adoptare și revizuire a constituțiilor în dreptul diferitelor state pentru reliefa tendințelor actuale de percepție al acestor proceduri.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în identificarea modalităților de adoptare și revizuire a constituțiilor în dreptul diferitelor state, fapt ce a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului constituțional a modalităților respective în vederea implementării celor mai avansate experiențe în sistemul național de drept în eventualitatea adoptării unei noi constituții sau revizuirii Constituției Republicii Moldova.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în rezultatele investigației cu privire la modalitățile de adoptare și revizuire a constituției, care vor fi favorabile dezvoltării continue a științei dreptului constituțional. Cercetările și concluziile desprinse din acest studiu vor contribui la sporirea sub aspect doctrinar, și mai ales practic a materialelor de specialitate elaborate în acest domeniu, iar recomandările obținute vor putea fi utilizate la identificarea unor soluții optime în cazul revizuirii Constituției Republicii Moldova de către autorități.

Valoarea aplicativă: Rezultatele obținute vor putea servi ca repere informative în studiile ce urmează a fi efectuate în domeniul temei abordate, precum și vor putea fi utilizate în procesul didactic ca bază teoretică și practică a dreptului constituțional. Acestea vor contribui la dezvoltarea și la aprofundarea cunoștințelor teoretice privind teoria constituției, tipurile constituțiilor, procedurile de adoptare și revizuire a constituțiilor.

Implementarea rezultatelor științifice: Vor servi ca suport informativ atât pentru autoritățile publice, societatea civilă, cât și pentru cetățenii de rând. Rezultatele, concluziile și recomandările acestei cercetări vor putea fi utilizate în procesul de legiferare, de instruire juridico-profesională, în procesul de cercetare și documentare în domeniul dreptului constituțional.

АННОТАЦИЯ

*к докторской диссертации в области права, специальность: 552.01, на тему
«Условия принятия и пересмотра конституции»,
автор Криган Драгош, Кишинэу, 2019 год*

Структура работы: введение, четыре главы, выводы и рекомендации, список использованной литературы из 212 источников и 155 страниц основного текста. Результаты отражены в 8 научных публикациях на тему диссертации.

Ключевые слова: конституция, принятие, пересмотр, утверждение, референдум, конституционализм, субъект пересмотра, конституционная власть, правовое государство.

Область исследования: публичное право (конституционное право).

Цель работы: комплексное, сравнительное изучение самых демократических процедур принятия и пересмотра конституций, для их внедрения в национальное право, в целях обеспечения легитимности и стабильности Конституции Республики Молдова.

Задачи работы: разъяснение концептуальных аспектов касающихся верховенства и стабильности конституции; изучение правовой доктрины, процедур и типов применяемых для принятия конституции; изучение процедур применяемых для пересмотра конституций; выяснение ключевых элементов, касающихся пересмотра конституции посредством референдума; теоретический и практический анализ способа принятия и пересмотра Конституции Республики Молдова; научный анализ права субъектов инициировать пересмотр; изучение научно-практической целесообразности применения процедуры принятия конституции или пересмотра Конституции РМ путем референдума.

Научная новизна заключается в проведении всестороннего исследования условий принятия и пересмотра Конституции Республики Молдова относительно процедур принятия и пересмотра конституций в сравнительном праве.

Решение важной научной проблемы состоит в определении процедур принятия и пересмотра конституций в сравнительном праве, что привело к идентификации для научных и практических работников в области конституционного права этих процедур для внедрения самых продвинутых практик в национальное законодательство для возможного принятия новой конституции или пересмотра Конституции Республики Молдова.

Теоретическая значимость исследования заключается в результатах исследования по принятию и пересмотру конституции для способствования дальнейшего развития науки конституционного право. Выводы, сделанные в результате этого исследования, будут способствовать обогащению материалов, разработанных в этой области в доктрине и практике, а полученные рекомендации могут быть использованы для принятия оптимальных решений в области пересмотра Конституции Республики Молдова.

Практическая значимость: Полученные результаты могут быть полезны в качестве справочных ссылок в исследованиях и в дидактическом процессе, которые будут проводиться в этой области. Это будет способствовать развитию и углублению теоретических знаний о конституционной теории по принятию и пересмотру конституций.

Реализация научных результатов: Информационная поддержка в работе призвана быть подходящей как для государственных органов, гражданского общества, так и для обычных граждан для законотворческой, юридической профессиональной подготовке, а также в процессе исследований и документации в области конституционного права.

ABSTRACT

on PhD thesis, speciality: 552.01: "Proceedings of adopting and revising the constitution", by Crigan Dragoș, Chisinau, 2018

The structure of the study: the thesis contains introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 212 titles and 155 pages of basic text. The results are reflected in 7 scientific publications on the subject of the paper.

Keywords: constitution, adoption, revision, approval, constitution of the Republic of Moldova, referendum, constitutionalism, subject of initiation of revision, constitutive power, rule of law.

The field of the study: public law: constitutional law.

The purpose of the study is: the complex and objective study of the modalities of adopting and revising the constitution and identifying the most optimal and democratic procedure for the Republic of Moldova.

The thesis objectives are: elucidation of the conceptual aspects regarding the supremacy and stability of the constitution; establishing the legal doctrine on the procedures applied for the adoption of the constitution; identifying the typology of constitutions according to how they are adopted; determining the regulations on the procedures applied for the adoption of the constitution; the analysis of the particularities regarding the modalities of adopting the constitutions; research into the law of different states in the field of constitutional review; identifying the stages of the revision process of constitutions in different states; elucidation of the key elements regarding the revision of the constitution through the referendum; the theoretical and practical analysis of the way the Constitution of the Republic of Moldova is adopted and revised; studying the constitutional national framework regarding the right of subjects to initiate the review; the analysis of the opportunity to implement the procedure for the adoption of a new constitution or the revision of the Constitution of the Republic of Moldova by referendum.

Novelty and scientific originality consists in carrying out a comprehensive study on the modalities of adopting and revising the constitution of the Republic of Moldova by identifying the global procedures for adopting and revising the constitutions.

Important scientific problem addressed: identifying the modalities of adopting and revising the constitution of the Republic of Moldova, which led to the establishment of the premises in the formulation of relevant solutions for the implementation of a procedure for the adoption of a new constitution or for the revision of the Constitution of the Republic of Moldova.

Theoretical significance of the thesis: lies in the results of the investigation on how to adopt and revise the constitution, which will be conducive to the continued development of the constitutional law as science. The research and conclusions drawn from this study will contribute to the enrichment of specialized materials developed in this field, both in doctrine and practically, and the recommendations obtained will be used to make an optimal solution in the field of revision of the Constitution of the Republic of Moldova.

The practical value: The results obtained may be useful as informative references in the studies to be carried out in the field of the approached topic, but they can also be used in the didactic process as a theoretical and practical basis of the constitutional law. These will contribute to the development and deepening of theoretical knowledge on constitutional theory, constitution types, procedures for the adoption and revision of constitutions.

Implementation of the scientific results: The informative support of the study is called to be suitable for public authorities, civil society, and ordinary citizens. The results, conclusions and recommendations of this research can be used in law-making, legal-professional training, as well as in the research and documentation process in the field of constitutional law.

LISTA ABREVIERILOR

ACC	avizul Curții Constituționale
alin.	alineat și derivatele
art.	articol și derivatele
CC	Curtea Constituțională
DUDO	Declarația Universală a Drepturilor Omului
etc.	etcetera
HCC	Hotărârea Curții Constituționale
lit.	literă
MO	Monitorul Oficial
nr.	număr și derivatele
ONU	Organizația Națiunilor Unite
p.	pagină și derivatele
RM	Republica Moldova
sec.	secol
SUA	Statele Unite ale Americii
UE	Uniunea Europeană
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
vol.	volum

CRIGAN DRAGOȘ

**MODALITĂȚILE DE ADOPTARE ȘI REVIZUIRE A
CONSTITUȚIEI**

552.01 – DREPT CONSTITUȚIONAL

Rezumatul tezei de doctor în drept

Aprobat spre tipar: *data*
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar.: ...

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj ... ex...
Comanda nr.

Denumirea și adresa instituției unde a fost tipărit rezumatul